

JERUSALEM מכון ירושלים
INSTITUTE למחקרי מדיניות
FOR POLICY معهد القدس
RESEARCH لبحث السياسات

מדד השכנות - יחסים בין קבוצות בירושלים

קיץ 2023

מריק שטרן, ניצן פייביש

מדד השכנות – יחסים בין קבוצות בירושלים

קיץ 2023

מריק שטרן, ניצן פייביש

ירושלים, 2024

הוצאת הפרסום לאור התאפשרה הודות לתמיכה של שותפינו:

מכון ירושלים למחקרי מדיניות | פרסום מספר 613

מדד השכנות – יחסים בין קבוצות בירושלים קיץ 2023

מריק שטרן, ניצן פייביש

עימוד: אסתי ביהם

עיצוב כריכה: סטודיו אירה גינבורג

תמונת הכריכה: Alamy Stock Photo

לציטוט (APA):

שטרן, מ' ופייביש, נ' (2024). מדד השכנות – יחסים בין קבוצות בירושלים. קיץ 2023. מכון ירושלים למחקרי מדיניות.

© 2024, מכון ירושלים למחקרי מדיניות

בית חי אלישר

רח' רד"ק 20, ירושלים 9218604

www.jerusalemstitute.org.il

info@jerusalemstitute.org.il

תוכן העניינים

5	תקציר
8	מבוא
12	מתודולוגיה
15	ממצאים
15	פרק ראשון: חציית גבולות מרחביים
15	חציית גבולות לצורך קניות וסידורים ולצורך בילוי ופנאי
18	חציית גבולות לצורך ביקור בפארקים ובגני משחקים
20	פרק שני: תחושת נוחות וביטחון במרחבים שונים בעיר
20	תחושת נוחות בשהייה במקומות ציבוריים
21	תחושת ביטחון באזורי מסחר וצריכה
22	תחושת ביטחון בפארקים מרכזיים
24	פרק שלישי: דפוסי מפגש, עימות ויחסים בין קבוצות
24	אינטראקציה יום-יומית בין תושבים מקבוצות שונות
25	חויית אלימות מצד תושבים מקבוצות אחרות
27	יחס חיובי מצד תושבים מקבוצות אחרות
27	חברויות בין תושבים מקבוצות שונות
29	פרק רביעי: עמדות ביחס לקבוצות אחרות בעיר
29	מוכנות לקרבה חברתית בין הקבוצות השונות
30	דעות מוקדמות ביחס ל'קבוצת האחר'
32	פרק חמישי: עמדות ותפיסות ביחס לעתיד ירושלים
32	עמדות ביחס למרקם החיים המשותף
33	עמדות ביחס לצביון המרחב הציבורי
35	תחושת השייכות לעיר

36	.....	דיון
36	.....	אתרי המפגש
37	.....	מרכז העיר
37	.....	אתרים של 'משחק סכום אפס'
37	.....	הקניונים בירושלים
38	.....	קבוצות האוכלוסייה
38	.....	הקבוצה היהודית החילונית
38	.....	הקבוצה היהודית המסורתית
39	.....	הקבוצה היהודית הדתית
39	.....	הקבוצה היהודית החרדית
39	.....	הקבוצה הערבית
41	.....	סיכום
43	.....	ביבליוגרפיה
46	.....	נספח א: שאלון הסקר
54	.....	נספח ב: תוכנית הדגימה ושיטת הניפוח

מדד היחסים בין הקבוצות בירושלים נבנה במטרה לאפשר מעקב רב־שנתי אחר השינויים והתהליכים המתרחשים במרקם היחסים בין הקבוצות בעיר. אלו כוללים היבטים מעשיים, כגון ביקור של תושבים באזורים המזוהים עם קבוצה אחרת; תחושות נוחות וביטחון של תושבים מקבוצות שונות במרחבים שונים בירושלים; ותפיסות ועמדות של תושבי ירושלים מהקבוצות השונות – אלה כלפי אלה.

המדד נבנה בשיתוף **קרן ראסל ברי**, מתוך הבנה שבערים מגוונות והטרוגניות כמו ירושלים – איכות החיים, תחושת הביטחון, הכלכלה וחיי היום־יום קשורים באופן הדוק ליכולת של הקהילות השונות לחיות זו לצד זו בשוויון, בהרמוניה ובשיתוף פעולה. המדד מבקש לאפשר למקבלי החלטות ברמה המקומית, לאדריכלים ומתכנני ערים ולפעילי חברה אזרחית, לגבש שיטות פעולה ואסטרטגיות לשיפור מרקם היחסים בין הקבוצות בירושלים, לבניית חיים משותפים ולמניעת הידרדרות עתידית.

נתוני המדד מבוססים על סקר ייעודי שנערך בקרב מדגם מייצג של האוכלוסייה הבוגרת בירושלים. מסמך זה מציג את ממצאי הסקר הראשון, שנערך בחודשים מאי–יוני 2023. בקיץ 2024 מתוכנן להיערך סקר המשך שיעקוב אחר השינויים שחלו בשנה החולפת ויבחן בין היתר את השפעתם של אירועי אוקטובר 2023 ומלחמת 'חרבות ברזל' על מרקם היחסים הבין־קבוצתי בירושלים.

מדד השכנות הינו חלק פרויקט ארוך שנים של מכון ירושלים למחקרי מדיניות בנושא פיתוח מרחבים משותפים בירושלים ובערים מעורבות בישראל. הפרויקט כלל כמה מחקרים שבחנו את יחסי הגומלין בין יהודים לערבים בירושלים בתחום התעסוקה (שטרן, 2015; שטרן ואסמר, 2017), במערכת הבריאות (שמר ושטרן, 2018), בפארקים ציבוריים ובמרחבי תפר (סדנת מרחבים משותפים, 2019). מחקרים נוספים עסקו במרקם מעורב של חילונים, דתיים וחרדים בשכונות בירושלים (ביגמן, 2021) ובהשפעה של מגפת הקורונה על היחסים בין הקבוצות השונות בעיר (שטרן ווייזר, 2021). המחקר האחרון בנושא הציג מודל עבודה לפיתוח מרחבים משותפים בערים מעורבות (שטרן ופייביש, 2023). במסגרת הפרויקט נערכו גם חמש סדנאות לפיתוח מרחבים משותפים עבור עובדים קהילתיים, מתכנני שכונות ורבעים ומנהלים בעיריית ירושלים.

סקר קיץ 2023: ממצאים מרכזיים

- ◀ **המציאות המשתקפת בממצאי הסקר רחוקה מלהיות אידאלית.** ירושלים היא עיר עם יחסים בין־קבוצתיים מורכבים ומתוחים, עיר שבה יהודים וערבים חיים – במידה רבה – בנפרד, ורובם אף אינם מעוניינים לשנות זאת. היחסים המורכבים קיימים גם בתוך החברה היהודית בירושלים, אם כי בעוצמה נמוכה יותר.
- ◀ ממצאי הסקר משקפים בבירור את **ההפרדה הקיימת** בין המרחב היהודי למרחב הערבי בעיר, כמו גם את ההפרדה בין המרחב החרדי למרחב הלא־חרדי. ההפרדות הללו יוצרות לעתים קרובות הימנעות מחציית גבולות ומשהות במרחבים של קבוצות אחרות, והן באות לידי ביטוי גם בממד המנטלי והאידיאולוגי – בתחושת של פחד, חוסר אמון וסטריאוטיפיזציה.
- ◀ לצד זאת, הממצאים מלמדים גם על **זיקות חיוביות** המתקיימות בין כמה מן הקבוצות: בין הקבוצה החילונית לקבוצה הערבית; בין הקבוצה החילונית לקבוצה הדתית־לאומית; ובין הקבוצה הדתית־לאומית לקבוצה החרדית. זיקות אלו יכולות להוות בסיס משמעותי לחיזוק היחסים ולפיתוחם בהמשך, לצד האתגרים.
- ◀ עוד עלה מן הסקר כי **הקבוצות היהודיות נמנעות מהגעה למרחבים ערביים יותר מאשר ההימנעות של הקבוצה הערבית מהגעה למרחבים יהודיים.** תופעה זו נובעת במידה רבה ממבנה שוק התעסוקה הירושלמי, שבו למעלה ממחצית כוח העבודה המזרח ירושלמי מועסק במגזר היהודי, וכן מהפער הבולט בחלוקת המשאבים העירוניים ומהעובדה שעיקר הפארקים והקניונים בעיר נמצאים במערב ירושלים. כלומר, בעוד שהקבוצות היהודיות – אשר העידו בסקר על רמת ביטחון נמוכה מאוד בשהייה במרחבים ערביים – יכולות להרשות לעצמן להימנע כליל מהגעה למרחבים אלה, עבור התושבים הערבים הימנעות דומה אינה אפשרית.
- ◀ **אתרים של 'משחק סכום אפס'** – אחד הממצאים העגומים שעלו מן הסקר הוא היחס ההפוך בין רמת הביטחון של הקבוצה הערבית והקבוצות והיהודיות במרחבים השונים בעיר. במרבית מרחבי המסחר והפארקים שבהם הקבוצות היהודיות העידו כי הן חשות ביטחון רב – הקבוצה הערבית דיווחה על רמת ביטחון נמוכה מאוד, וכך גם להפך. יחד עם זאת, נמצאו גם מרחבים יוצאי דופן, שמשמשים במידה דומה תושבים מקבוצות שונות. כך למשל נמצא כי **מרכז העיר** מתפקד למעשה כמרחב "הכי מעורב" בירושלים, עם נוכחות משמעותית של מבקרים מכל הקבוצות האוכלוסייה, יהודים וערבים כאחד. כמו כן, הקניונים במערב העיר – **קניון ממילא וקניון מלחה** –

התבלטו בשיעור הגבוה של משיבים, מכל קבוצות האוכלוסייה, שדיווחו כי הם חשים רמת ביטחון גבוהה במרחב. אלו אומנם זירות בודדות, טעונות שיפור לכשעצמן, אך הן מעידות כי בהינתן תנאים מסוימים – גם בירושלים אפשר לגרום לחלק משמעותי מהיהודים והערבים, החילונים, הדתיים והחרדים, לחוש נוחות וביטחון במרחבים משותפים, אלה לצד אלה.

◀ **בקרב המשיבים היהודים**, נראה כי לזהות הדתית יש השפעה רבה על דפוסי המפגש עם קבוצות אחרות, על תחושת הנוחות והביטחון במרחב ועל העמדות כלפי קבוצות אחרות. כך, למשל, ככל שרמת הדתיות של המשיבים היהודים הייתה גבוהה יותר – כך ירד שיעור המשיבים שהעידו כי הם חשים בנוח במרחבים חילוניים בעיר; התגברה התמיכה בשמירה על צביון דתי במרחב הציבורי; גדל המרחק החברתי המדווח של המשיבים מן הקבוצה הערבית; ועלה שיעור הדיווח על אירועי אלימות שחוו המשיבים מצד תושבים ערבים. בתוך ציר זהותי זה, המסמך משרטט בהרחבה את זהותה המרחבית-עירונית הנפרדת של כל אחת מקבוצות האוכלוסייה היהודיות.

◀ **בקרב המשיבים הערבים** עלו דפוסים שונים מן המשיבים היהודים כמעט בכל המדדים שנבחנו בסקר, והממצאים כולם מעידים עד כמה השסע הישראלי-פלסטיני הוא העמוק והדרמטי ביותר ביחסים בין הקבוצות בעיר. באופן מעניין, ובשונה מהמגמה שהסתמנה בקרב המשיבים היהודים – הקבוצה שנתפסה באופן השלילי ביותר על ידי המשיבים הערבים הייתה הקבוצה הדתית-לאומית, ורק לאחריה – הקבוצה החרדית.

דפוסי הפרדה ושילוב בין קבוצות בישראל

בעשור האחרון ערים ויישובים רבים בישראל עוברים תהליכי שינוי דמוגרפי־מרחבי. בקרב האוכלוסייה הערבית והאוכלוסייה החרדית – מצוקת דיור גוברת ביישובים הקיימים, לצד ניעות כלכלית־חברתית וצמיחתו של מעמד ביניים חדש, התברגנות ושילוב גובר בשוק התעסוקה הכללי – הביאו משפחות וקהילות להגר אל ערים ויישובים שקודם לכן אופיינו באוכלוסייה יהודית הומוגנית (פייביש, 2023).

מגמות אלה הגבירו את נוכחותן של הקבוצות הללו במרחבי פנאי ונופש, במרכזי קניות, במוסדות להשכלה גבוהה ובאזורי תעסוקה ברחבי הארץ. כך המרחב הציבורי בישראל הפך בהדרגה למגוון והטרוגני יותר מבעבר, וביישובים רבים נוצרו מרחבי מפגש בין־קבוצתיים חדשים. כניסתה של אוכלוסייה חדשה למרחבים שהיו עד כה הומוגניים מבחינה דמוגרפית, מעוררת במקרים לא־מעטים תחושות שליליות ואף התנגדות אקטיבית מצד האוכלוסייה הוותיקה, אשר חוששת מאובדן תחושות הבעלות, השייכות והביטחון במרחב המוכר לה (Enos, 2014).

לצד אלו, העשור האחרון בישראל התאפיין בהתעצמות ממדי הקיטוב החברתי בין יהודים לערבים ובין חילונים לדתיים ולחרדים – וזו באה לידי ביטוי בהקצנת השיח ברשתות החברתיות, בתקשורת ובקרב נבחרי ציבור ברמה המקומית והארצית. בעקבות כך, השילוב בין עירוב מרחבי לקיטוב חברתי יצר מרחבי מפגש נפיצים ובעלי פוטנציאל להתלקחות, בעיקר בתקופות של מתיחות ביטחונית או חברתית (שטרן, 2021).

ואולם, לשילוב של קבוצות מיעוט, לצד ריבוי מרחבי מפגש משותפים, יש גם פוטנציאל חיובי רב־חשיבות עבור החברה הישראלית. **ראשית**, שילוב מרחבי ויציאה של אוכלוסיות מיעוט ממרחבים הומוגניים, עשויה לשפר את אפשרויות ההשכלה והתעסוקה של חברי הקבוצות הללו ולאפשר מובילות חברתית־כלכלית (Massey & Denton, 2019). **שנית**, בתנאים מסוימים, כפי שיורחב בהמשך, המפגש הבין־קבוצתי טומן בחובו פוטנציאל מהותי לבניית גשרים תרבותיים, להכרה הדדית, לצמצום סטריאוטיפים ולהורדת מפלס

הפחד וחוסר האמון בין הקבוצות. **שלישית**, לפי שעה, העירוב המרחבי בין קבוצות בישראל מסתמן כעובדה מוגמרת ובלתי הפיכה, ועל פי התחזיות מגמה זו אף צפויה להמשיך ולהתעצם.

בחברות שסועות – שבהן קבוצות נאבקות אלו באלו על טריטוריה, משאבים והכרה – מתחדד הצורך של הקהילות היריבות בהיבדלות מרחבית, כזו המאפשרת יצירת מרחבים בטוחים, שימור תרבותי ואף בסיס כלכלי בתנאים של נחיתות כלכלית ופוליטית (Peach, 1996). דפוס ההיבדלות במגורים אצל הקבוצות הערביות והחרדיות בישראל מהווה דוגמה עדכנית לכך. מדיניות התכנון הממשלתית או העירונית עשויה אף היא לעודד באופן פעיל דפוסי היבדלות, באמצעות יצירה או שימור של הפרדה במגורים, בשירותים ובמערכות העירוניות – במערכת החינוך, במוסדות תרבות וקהילה ולעתים אף בתחבורה ובאזורי מסחר (יפתחאל, 2021).

להפרדה בין קבוצות אוכלוסייה החולקות טריטוריה משותפת יש גם מחיר חברתי ופוליטי, ועל פי רוב השלכותיה לטווח הארוך שליליות. כאשר קבוצות שונות חיות בנפרד, ללא מגע יומיומי, האפשרות להנמיך את מפלס הפחד, ליצור יחסי אמון ולבסס פיוס ותנאים לדו־קיום – מצטמצמת. נוסף על כך, בערים הטרוגניות – הפרדת השימושים השונים בעיר לשתיים או לשלוש קהילות שונות, פוגעת בתפקוד הכלכלי של העיר, מצמצמת את שוק הצרכנים הפוטנציאלי ומהווה חסם בולט לצמיחה כלכלית (Bollens, 2000).

לבסוף, ההיבט השלילי ביותר של ההפרדה הינו אי־השוויון בין הקבוצות. כאשר המאבק בין שתי קהילות אינו סימטרי מבחינת המעמד הכלכלי והפוליטי – אדי ההפרדה המרחבית בין האוכלוסיות מצמצמת מאוד את אפשרויות הניעות הכלכלית של הקהילה החלשה יותר; מדרדרת את תנאי החיים ואיכותם בשכונות המגורים של הקהילה החלשה; מדגישה ומעצימה את אי־השוויון; וכך מחזקת למעשה את הסכסוך (Massey & Denton, 2000).

התהליכים המרחביים־דמוגרפים שעובר המרחב הישראלי – ובראשם המגוון הגובר של האוכלוסיות החיות בערים המעורבות – מדגישים את הצורך של קובעי מדיניות ברמה המקומית לגבש מדיניות עירונית שעניינה שיפור היחסים בין האוכלוסיות, בין היתר באמצעות פיתוח תוכניות מתאימות במערכת החינוך, בגופי הקהילה והחברה ובמערכת התכנון הפיזי. אולם לשם כך נחוץ בסיס ידע רחב ומעמיק, הכולל איתור מוקדים נפוצים ומרחבי חיכוך, כמו גם מרחבים בעלי פוטנציאל חיובי.

יחסים בין קבוצות בירושלים

לאורך השנים, נושא היחסים בין הקבוצות השונות בירושלים נבחן במחקרים רבים. רוב המחקרים התמקדו ביחסים שבין יהודים וערבים בעיר (בנבנישתי, 1981; פייביש, 2023; רומן, 1984, 1992; שטרן, 2010, 2015; שטרן ואסמר, 2017), ומיעוטם – ביחסי חילונים וחרדים (למשל – חסון, 2007; שטרן ויעקובי, 2020).

בירושלים נשמר בדרך כלל בידול בין יהודים לערבים במגורים, במוסדות הקהילה והתרבות ובמוסדות החינוך. אך בשונה מכך, בתחומים הקשורים לכלכלה העירונית – ניתן למצוא יחסי גומלין נרחבים בין הקבוצות, בעיקר במרכזי תעסוקה, באזורי מסחר ובמתחמי צריכה (רומן, 1984).

על פי רומן (שם), יחסי הגומלין בין הקבוצות השונות בירושלים הם יחסים אסימטריים, המושפעים באופן ישיר מכמה גורמים: יחסי רוב-מיעוט; הקצאה בדרגת של משאבים כלכליים; ושליטה פוליטית-דומיננטית של המגזר היהודי בעיר. במצב זה, במרבית יחסי הגומלין יש נטייה לרמת שילוב נמוכה בקשרים לטווח קצר שאינם כרוכים בזיקות תרבותיות או חברתיות משמעותיות. זהו שילוב מתוך הפרדה, שבו לרוב היהודי יש אפשרויות בחירה נרחבות יותר מאפשרויות הבחירה של המיעוט הערבי בכל הנוגע להיקף יחסי הגומלין היום-יומיים, לסוגם ולמקומם.

מחקרו של שטרן (2019) בחן את מרקם היחסים בין יהודים וערבים בירושלים בעידן פוסט-אוסלו, לאור השינויים הגאופוליטיים שהתרחשו לאחר האינתיפאדה השנייה והקמת גדר ההפרדה. שינויים אלו כללו תהליכי ישראליזציה בקרב האוכלוסייה הפלסטינית, והם באו לידי ביטוי בעלייה בשיעור הבקשות לאזרחות ישראלית, בגידול ניכר בכמות הסטודנטים הפלסטינים במוסדות להשכלה גבוהה במערב ירושלים, בשילוב תעסוקתי מוגבר של התושבים הפלסטינים בשוק העבודה היהודי ובריבוי מרחבי מפגש יום-יומיים באתרים ציבוריים ומסחריים במערב ירושלים (שטרן, 2010, 2019; Faibish et al., 2023).

בהקשר זה יש לציין את שינוי דפוס הפעולה הממשלתי במזרח ירושלים משנת 2014 ואילך, אשר כלל השקעה בתשתיות הפיזיות, במערכת החינוך, בתעסוקה ובתרבות (שלמה, 2017). מגמה זו קיבלה ביטוי בולט החל משנת 2018, אז התקבלה ההחלטה בדבר תוכנית החומש הראשונה לצמצום פערים חברתיים-כלכליים ופיתוח כלכלי במזרח ירושלים (החלטה מס' 3790) (רומן, 2021).

במקביל, משנות ה-90 של המאה ה-20 גדל חלקה של האוכלוסייה החרדית בירושלים בשיעור ניכר, ובסוף שנת 2021 האוכלוסייה החרדית היוותה כ-29% מכלל אוכלוסיית ירושלים וכ-48% מהאוכלוסייה היהודית בעיר (יניב, 2023). שינוי זה התרחש בשל שיעורי הריבוי הטבעי הגבוהים של האוכלוסייה החרדית, לצד הגירה שלילית של יהודים חילונים ומסורתיים. על פי נתוני השנתון הסטטיסטי לירושלים, בשנים 2019-2021 רק 19% מתושבי העיר היהודים הבוגרים (בגיל 20 ומעלה) הגדירו את עצמם 'חילונים' (חושן, 2020, לוח ג/21).

האוכלוסייה החרדית בירושלים דומה במאפייניה לאוכלוסייה החרדית הכללית בישראל, והיא מתאפיינת בשיעורי גידול גבוהים, בשיעור השתתפות נמוך של גברים בשוק העבודה ובשיעורי עוני גבוהים. בעשורים האחרונים האוכלוסייה החרדית החלה לעבור אל שכונות שבעבר היו בעלות צביון חילוני או דת-לאומי, כגון קריית יובל, גבעת מרדכי והגבעה הצרפתית (חושן, 2020, לוח ג/22). כך השתנו בהדרגה הרכבי האוכלוסייה בשכונות אלה, והחלו מאבקים בסוגיות הנוגעות לצביון המרחב הציבורי, לאופי מוסדות החינוך הנפתחים בשכונה, לקיומה של פעילות קהילתית ומסחרית בשבת ולשליטה בהנהלת המנהלים הקהילתיים (ראו למשל: שטרן ויעקובי, 2020).

לצד החרפת המתיחות בין חרדים ולא-חרדים בירושלים המערבית, בעשורים האחרונים התגבשה והתפתחה קבוצת 'החרדים המודרניים' בקרב הקהילות החרדיות בישראל. קבוצה זו מאופיינת ברצון לרכוש השכלה גבוהה, בשילוב תעסוקתי מחוץ למובלעות החרדיות, במוכנות לגור בערים ובשכונות מעורבות, ובדפוסים חברתיים ופוליטיים הפונים לשילוב בחברה הישראלית (זיכרמן וכהנר, 2012). גם בירושלים, לצד המרכזים הדתיים של הקהילות החרדיות השמרניות, מתקיימת פעילות של חרדים מודרניים, אשר באה לידי ביטוי בהקמת מוסדות חינוך חרדיים ממלכתיים, במיזמים לשילוב החרדים בהשכלה הגבוהה ובתעסוקה ובריבוי פעילים חברתיים חרדים המקדמים שיתופי פעולה בין-מגזריים (לנסקי, 2016; פייביש, 2023; רוח חדשה, 2020).

המגמות הדמוגרפיות שתוארו לעיל, לצד שינויי המדיניות (כגון השקעה ממשלתית בהשכלה ובתעסוקה במזרח ירושלים) – הביאו לעירוב הולך וגובר במרחבים עירוניים-ציבוריים שונים בירושלים, לרבות במרכזי מסחר, במרחבי פנאי ובמוסדות להשכלה גבוהה, והעיר ירושלים הפכה בהדרגה לעיר מעורבת ומגוונת יותר.

מתודולוגיה

מטרת המחקר

במחקר ביקשנו לבחון שלושה מרכיבים מרכזיים באופן שבו באים לידי ביטוי היחסים בין הקבוצות השונות בירושלים:

א. חציית גבולות מרחביים

- ◀ מהי תדירות היציאה של תושבי העיר מהגבולות המרחביים בין אזורים השונים בעיר?
- ◀ מהם מאפייני הביקור של תושבים מקבוצות שונות במרחבים מעורבים ונפרדים בעיר?

ב. תחושת נוחות וביטחון במרחבים משותפים בירושלים

- ◀ באיזו מידה תושבי ירושלים מרגישים ביטחון במרחבים משותפים בעיר?
- ◀ באיזו מידה תושבי ירושלים חשים ביטחון בעת שהייה עם קבוצות אחרות במרחבים ציבוריים בעיר?

ג. דפוסי מפגש, עימות ויחסים בין קבוצות בירושלים

- ◀ מהם דפוסי המפגש הבין־אישי בין הקבוצות בירושלים?
- ◀ מהן התפיסות והעמדות של תושבי ירושלים מהקבוצות השונות – אלה כלפי אלה?

שיטת המחקר

המחקר נערך באמצעות סקר ייעודי שבנה צוות המחקר. הסקר בוצע בחודשים מאי-יוני 2023 על ידי חברת סיגמא 6, בקרב מדגם מייצג של האוכלוסייה הבוגרת בירושלים (בני 18 ומעלה).

השאלונים¹ בשפה העברית נשלחו לנדגמים באינטרנט, והם מולאו בשיטת הדיווח העצמי. השאלונים בשפה הערבית מולאו במפגשי 'פנים אל פנים' של הסוקרים עם הנדגמים.

בסך הכול נאספו 1,471 שאלונים: 1,135 של משיבים יהודים ו-336 של משיבים ערבים.

הנתונים שנאספו בסקר נותחו בחלוקה לחמש קבוצות תוך שימוש במקדמי ניפוח, כך שכל קבוצה מיוצגת בסקר בהתאם לחלקה היחסי באוכלוסיית העיר. פירוט נוסף על תוכנית הדגימה ועל שיטת הניפוח ניתן למצוא בנספח ב.

הטבלאות להלן מציגות את התפלגות המשתנים הדמוגרפיים של התושבים שהשתתפו בסקר, לפי דת המשיבים.

משתנים דמוגרפיים בקרב המשיבים היהודים

סה"כ	התפלגות התשובות						משתנה
			חרדי	דתי	מסורתי	חילוני	מידת דתיות
100%	---	---	40%	20%	20%	20%	
	תואר שני ומעלה	בוגר תואר ראשון	על-תיכונית תורנית	על-תיכונית (סיעוד, הנדסאי)	תיכונית מלאה (כולל בגרות)	יסודית או תיכונית חלקית	רמת השכלה
100%	13%	26%	12%	7%	25%	17%	
	---	---	---	+50	49-30	29-18	קבוצת גיל
100%	---	---	---	17%	40%	43%	
					אישה	גבר	מגדר
100%	---	---	---	---	55%	45%	
		שמאל	מרכז-שמאל	מרכז	ימין-מרכז	ימין	עמדה פוליטית
100%	---	5%	5%	14%	29%	47%	

¹ השאלון המלא מובא בנספח א.

משתנים דמוגרפיים בקרב המשיבים הערבים

סה"כ	התפלגות התשובות						משתנה
	---	---	דתי מאוד	דתי	קצת דתי	לא דתי	
100%	---	---	31%	27%	23%	19%	מידת דתיות
100%	תואר שני ומעלה	בוגר תואר ראשון	על-תיכונית תורנית	על-תיכונית (הנדסאי, סיעוד)	תיכונית מלאה (כולל בגרות)	יסודית או תיכונית חלקית	רמת השכלה
100%	7%	24%	---	33%	1%	35%	
100%	---	---	---	+50	49-30	29-18	קבוצת גיל
100%	---	---	---	32%	38%	30%	
100%	---	---	---	---	אישה	גבר	מגדר
100%	---	---	---	---	27%	73%	
100%	---	---	מסכים	נוטה להסכים	נוטה שלא להסכים	לא מסכים	עמדה פוליטית ("האם לדעתך תושבי מזרח ירושלים הפלסטינים צריכים להצביע בבחירות לעירייה?")
100%	---	---	84%	2%	1%	13%	

ממצאי הסקר יוצגו בחלוקה לחמישה פרקים: חציית גבולות מרחביים של הקבוצות השונות, תחושת נוחות וביטחון, דפוסי מפגש ועימות, עמדות ביחס לקבוצות אחרות ועמדות ביחס לעיר. אומנם, כל אחד מן הפרקים עומד בפני עצמו, אך צירופם באופן שבו אחד נבנה על קודמו מסייע לצייר תמונה כוללת על היחסים בין הקבוצות בעיר.

הממצאים יוצגו בחלוקה לחמש קבוצות אוכלוסייה מרכזיות בירושלים: יהודים חילונים, יהודים מסורתיים, יהודים דתיים-לאומיים, יהודים חרדים² וערבים.

פרק ראשון: חציית גבולות מרחביים

בפרק הראשון ביקשנו לבחון את תדירות הביקור והשהייה של המשיבים הן במרחבים המזוהים עם קבוצות אחרות, והן במרחבים מעורבים, לפי שלושה תחומי פעילות: (1) קניות וסידורים; (2) פנאי ובילוי; (3) פארקים וגני משחקים.

תחומים אלו מייצגים בחירה מודעת לחציית גבולות, בניגוד לחציית גבולות לצורך עבודה, למשל, אשר נובעת לעתים מאילוץ או מכורח.

חציית גבולות לצורך קניות וסידורים ולצורך בילוי ופנאי

ראשית, המשיבים התבקשו לציין באיזו תדירות³ הם נוהגים לעשות קניות או סידורים באזורים שונים בירושלים:

◀ אזורים או שכונות עם רוב יהודי לא-חרדי (כגון, מרכז מסחרי בית הכרם, שכונת רחביה, מרכז מסחרי תלפיות, קניון הדר וקניון מלחה)

◀ אזורים או שכונות עם רוב חרדי (כגון, גאולה, מלכי ישראל, קניון רמות)

² לשם הנוחות, הקבוצות היהודיות יוזכרו בפרק זה בכינוי מקוצר: 'חילונים', 'מסורתיים', 'דתיים' ו'חרדים'.

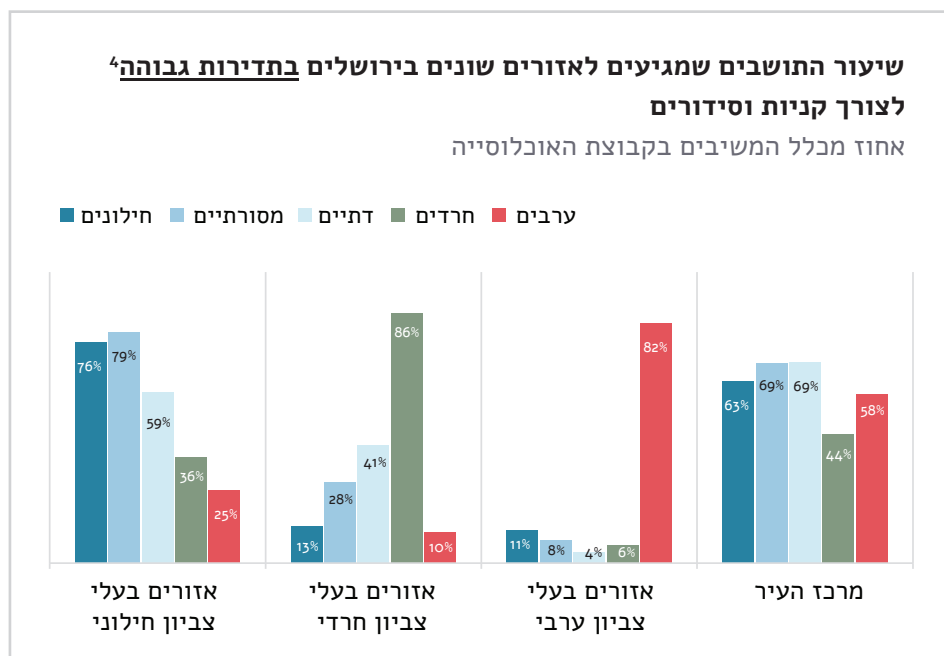
³ סולם התשובות: (1) אף פעם לא; (2) לעתים רחוקות; (3) לעתים קרובות; (4) מדי יום.

◀ אזורים או שכונות עם רוב ערבי (כגון, שוק העיר העתיקה, שער שכם, רחוב צלאח א-דין)

◀ מרכז העיר (כיכר ספרא והעירייה, רחוב יפו, מדרחוב בן-יהודה ושוק מחנה יהודה).

לאחר מכן, התבקשו המשיבים לציין באיזו תדירות הם נוהגים להגיע לכל אחד מהאזורים הללו למטרות בילוי ופנאי.

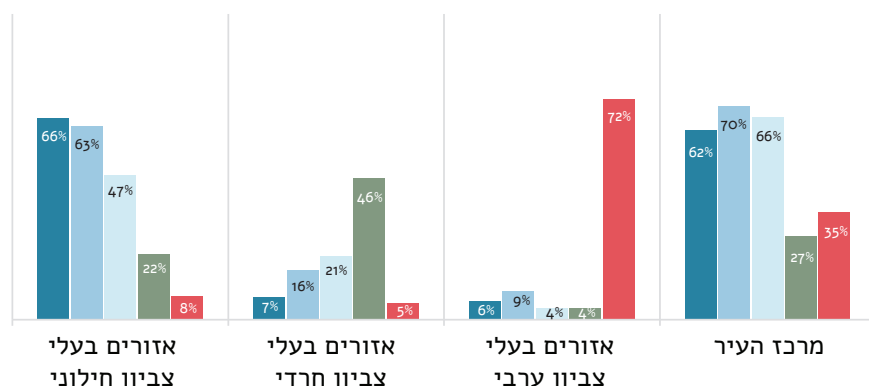

⁴ תדירות גבוהה = מדי יום או לעתים קרובות.

שיעור התושבים שמגיעים לאזורים שונים בירושלים בתדירות גבוהה⁵ לצורך בילוי ופנאי

אחוז מכלל המשיבים בקבוצת האוכלוסייה

■ חילונים ■ מסורתיים ■ דתיים ■ חרדים ■ ערבים

כפי שניתן לראות בשני התרשימים, רוב המשיבים מכלל הקבוצות בירושלים לא מגיעים לעתים קרובות למרחבים של קבוצות אחרות בעיר, ומן הנתונים עולה באופן ברור הסגרגציה ביחס לחציית הגבולות בין מערב העיר למזרחה.

רק מיעוט קטן מהמשיבים היהודים (בין 4% ל-11%) העידו כי הם מגיעים לאזורים בעלי צביון ערבי בירושלים בתדירות גבוהה לצורך קניות וסידורים או לצורך בילוי ופנאי. שיעור ההגעה עולה (גם אם באופן מינורי) ככל שרמת הדתיות של המשיבים היהודים יורדת.

בדומה, מרבית המשיבים הערבים דיווחו על תדירות ביקור נמוכה באזורים יהודיים למטרות קניות וסידורים ובילוי ופנאי. עם זאת, נמצא שיעור גבוה יחסית (25%) של משיבים ערבים שצינו כי הם מגיעים בתדירות גבוהה לקניות וסידורים באזורים בעלי צביון יהודי-חילוני.

בין הקבוצות היהודיות השונות נמצאה תדירות גבוהה יחסית של חציית גבולות מרחביים, אשר משתנה במידה רבה לפי רמת הדתיות של המשיבים. כך למשל, 13% מהמשיבים

⁵ תדירות גבוהה = מדי יום או לעתים קרובות.

החילונים ציינו כי הם מגיעים בתדירות גבוהה לאזורים בעלי צביון חרדי לצורך סידורים וקניות, לעומת 28% מהמשיבים המסורתיים ו-41% מהמשיבים הדתיים.

זאת ועוד, מהנתונים עולה כי **מרכז העיר** מתפקד הלכה למעשה כמרחב משותף המצליח להכיל – באחוזים גבוהים יחסית אצל כל הקבוצות – תושבים מקבוצות שונות. כך למשל, למעלה מ-60% מהחילונים, המסורתיים והדתיים העידו כי הם מגיעים למרכז העיר בתדירות גבוהה לצורך קניות וסידורים, וכך גם 44% מהחרדים ו-58% מהערבים.

חציית גבולות לצורך ביקור בפארקים ובגני משחקים

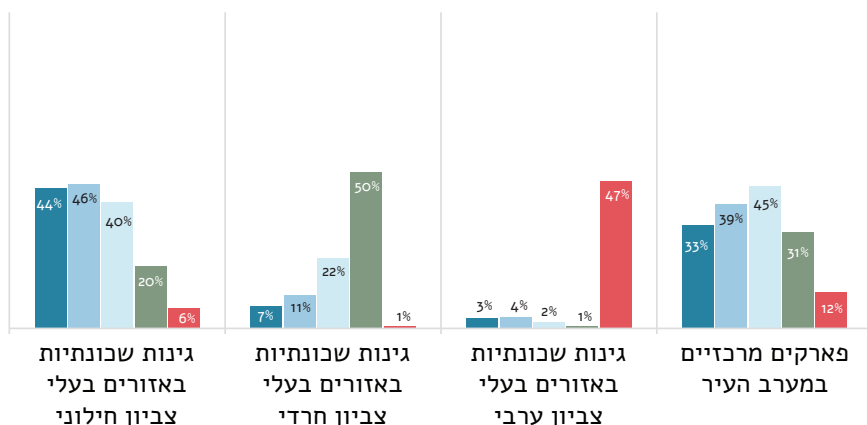
בהמשך התבקשו המשיבים לציין באיזו תדירות הם נוהגים לבקר בפארקים ציבוריים או גני משחקים באזורים שונים:

- ◀ גינות שכונתיות באזורים או שכונות עם רוב יהודי לא־חרדי (כגון: גילה, המושבה הגרמנית, בית הכרם, רחביה)
- ◀ גינות שכונתיות באזורים או שכונות עם רוב יהודי־חרדי (כגון: גאולה, בית וגן, הר־נוף)
- ◀ גינות שכונתיות באזורים או שכונות עם רוב ערבי (כגון: בית־חנינא, צור־באהר, סילואן)
- ◀ פארקים מרכזיים במערב ירושלים (כגון: גן סאקר, גן הפעמון, גן העצמאות, פארק טדי).

שיעור התושבים שמגיעים לפארקים שונים בירושלים בתדירות גבוהה⁶

אחוז מכלל המשיבים בקבוצת האוכלוסייה

■ ערבים ■ חרדים ■ דתיים ■ מסורתיים ■ חילונים

הנתונים המוצגים בתרשים לעיל מצביעים על מגמה דומה – הסתגרות של הקבוצות השונות בפארקים ובגני המשחקים הנמצאים במרחבים שבהם היא מהווה רוב, והימנעות מחציית הגבולות אל אזורים אחרים, ובעיקר בין מערב העיר למזרחה.

בקרב התושבים הערבים, רק 12% דיווחו כי הם מגיעים לפארקים מרכזיים במערב העיר בתדירות גבוהה. בקרב התושבים היהודים, 31% מהחילונים דיווחו כי הם מגיעים לפארקים מרכזיים במערב העיר בתדירות גבוהה, לעומת 39% מהמסורתיים ו-45% מהדתיים.

⁶ תדירות גבוהה = מדי יום או לעתים קרובות.

פרק שני: תחושת נוחות וביטחון במרחבים שונים בעיר

בפרק השני ביקשנו לאפיין את חווית השהות של הקבוצות השונות במרחבים שונים – מעורבים ושאינם מעורבים – בעיר.

תחושת נוחות בשהייה במקומות ציבוריים

ראשית, התבקשו המשיבים לדרג באיזו מידה⁷ הם מרגישים בנוח להיות במקום ציבורי (גן משחקים, אוטובוס, מרפאה וכד') עם אנשים מקבוצות שונות.

ממוצע מידת הנוחות שחשים המשיבים בשהייה עם אנשים מקבוצות אחרות במקומות ציבוריים, (1 = בכלל לא, 5 = במידה רבה מאוד)
לפי קבוצת האוכלוסייה של המשיבים

שהייה עם ערבים	שהייה עם חרדים	שהייה עם דתיים	שהייה עם חילונים	
3.1	3.6	4.4	-	משיבים חילונים
2.4	3.9	4.5	4.5	משיבים מסורתיים
2.3	4.4	-	4.6	משיבים דתיים
1.9	-	4.3	3.8	משיבים חרדים
-	3.6	2.7	4.4	משיבים ערבים

מן הנתונים עולה כי ישנה שונות רבה בתחושת הנוחות שחשים חברי כל קבוצה עם חברי קבוצות אחרות, ובאופן מעניין – התחושות אינן בהכרח הדדיות.

בעוד שהמשיבים הערבים העידו כי הם חשים נוח למדי בשהייה עם יהודים חילונים וחרדים (דירוג ממוצע: 4.4 ו-3.6, בהתאמה), המשיבים החילונים והחרדים העידו כי הם חשים פחות בנוח בשהייה עם ערבים, עם פער שלילי ממוצע של 1.3 ו-1.7 נקודות, בהתאמה.

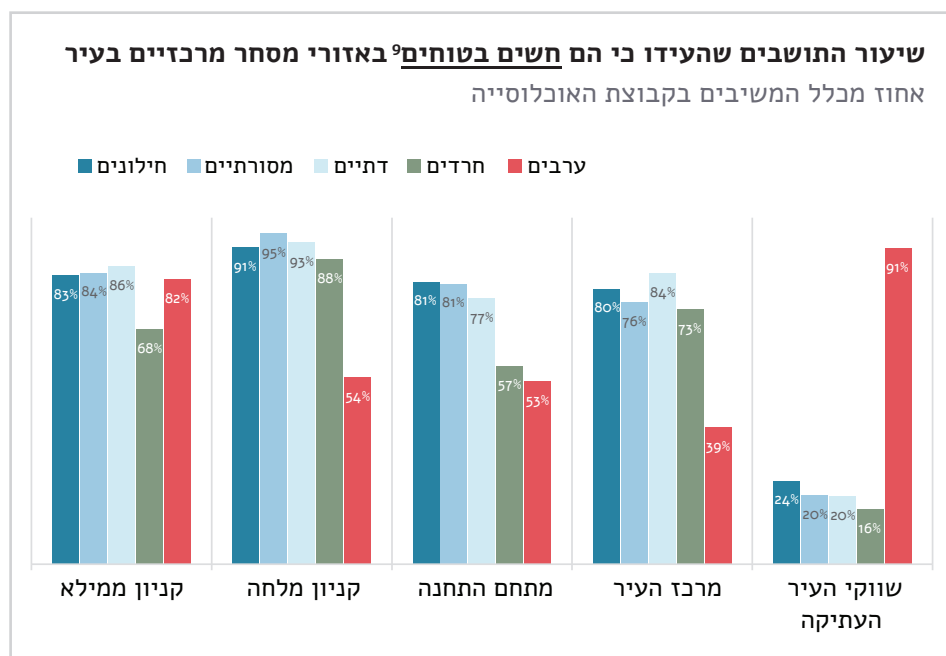
⁷ סולם התשובות: (1) בכלל לא; (2) במידה מועטה; (3) במידה בינונית; (4) במידה רבה; (5) במידה רבה מאוד.

לעומת זאת, משיבים מהקבוצה הדתית ומהקבוצה הערבית דיווחו על מידת נוחות דומה (מועטה-בינונית) שהם חשים אלו כלפי אלו.

תחושת ביטחון באזורי מסחר וצריכה

כדי לבחון את תחושת הביטחון במרחבים שונים, בחרנו להתמקד בשני סוגים של מרחבי מפגש משותפים, המכילים נוכחות משמעותית של חברים מקבוצות שונות: (1) אזורי מסחר וצריכה; (2) פארקים.

תחילה, התבקשו המשיבים לדרג את רמת הביטחון⁸ שהם חשים בחמישה אזורי מסחר מרכזיים בעיר: קניון ממילא, קניון מלחה, מתחם התחנה, מרכז העיר והשווקים בעיר העתיקה. המתחמים שנבדקו מייצגים מגוון רחב מבחינת המיקום, סוג הבעלות ואופן הניהול, והם כוללים שימוש לצריכה ולתעסוקה כאחד.

⁸ נוסח השאלה: "מהי רמת הביטחון שאתה חש כשאתה נמצא במקומות הבאים...?"
 סולם התשובות: (1) לא בטוח בכלל; (2) לא ב"כ בטוח; (3) די בטוח; (4) בטוח מאוד.

⁹ בטוחים = "די בטוח" או "בטוח מאוד".

מן הנתונים עולה כי הקניונים במערב העיר נתפסים בקרב תושבי ירושלים מהקבוצות השונות כבטוחים יותר לעומת מתחם התחנה הראשונה, מרכז העיר או שווקי העיר העתיקה.

שיעור המשיבים שהעידו כי הם חשים בטוחים בקניון ממילא היה גבוה למדי בקרב המשיבים מכל הקבוצות, יהודיות וערביות כאחד. לעומת זאת, שיעור המשיבים שהעידו כי הם חשים בטוחים בקניון מלחה היה גבוה מאוד בקרב המשיבים היהודים מכל הקבוצות (למעלה מ-88%), אך נמוך יותר בקרב המשיבים הערבים (54%).

עוד ניתן לראות פער משמעותי בין רמת הביטחון של תושבי ירושלים היהודים והערבים בשווקי העיר העתיקה. בעוד ששיעור גבוה מאוד (91%) של משיבים ערבים ציינו כי הם חשים בטוחים בשווקי העיר העתיקה, רק מיעוט מהמשיבים היהודים (בין 16% ל-24%) דיווחו על תחושת ביטחון דומה באזור זה.

באשר למרכז העיר (כיכר ספרא והעירייה, רחוב יפו, מדרחוב בן-יהודה ושוק מחנה יהודה) – נמצא כי שיעור המשיבים היהודים שחשים בטוחים באזור זה (בין 73% ל-84%) גבוה כמעט פי שניים משיעור המשיבים הערבים שחשים כן (39% בלבד).

תחושת ביטחון בפארקים מרכזיים

בהמשך, התבקשו המשיבים לדרג את רמת הביטחון¹⁰ שלהם בארבעה פארקים מרכזיים ומוכרים בירושלים: גן סאקר, גן הפעמון, פארק המסילה וטיילת ארמון הנציב.

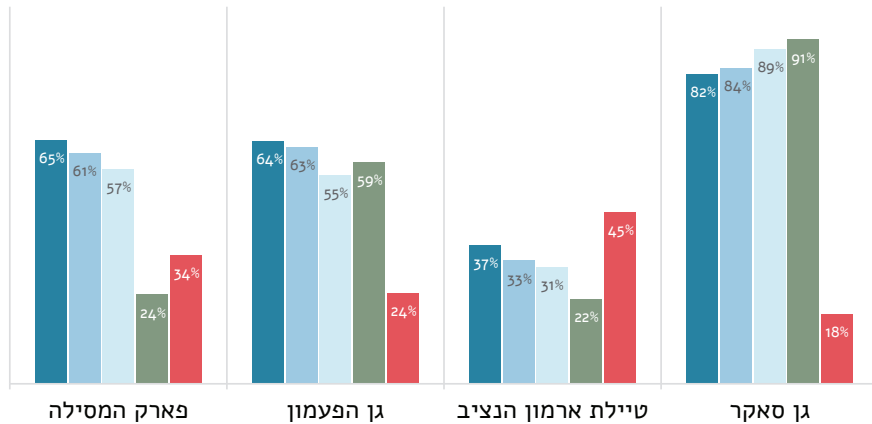
הפארקים הם מרחבים ציבוריים פתוחים וכלל-עירוניים (בשונה מגינות שכונתיות, הממוקמות באזורים הומוגניים). הפארקים שנבחרו נבדלים זה מזה במיקומם במפה החברתית של העיר, באופן עיצובם, ברמת התחזוקה ובסוג הפעילות המתקיימת בהם.

¹⁰ נוסח השאלה: "מהי רמת הביטחון שאתה חש כשאתה נמצא במקומות הבאים..?"
 דירוג התשובות: 1 = לא בטוח בכלל; 2 = לא כ"כ בטוח; 3 = די בטוח; 4 = בטוח מאוד.

שיעור המשיבים שהעידו כי הם חשים בטוחים¹¹ בפארקים מרכזיים בעיר

אחוז מכלל המשיבים בקבוצת האוכלוסייה

■ ערבים ■ חרדים ■ דתיים ■ מסורתיים ■ חילונים

מן הנתונים עולה כי רמות הביטחון של הקבוצה היהודית והקבוצה הערבית מושפעות זו מזו, כך שמתקיים יחס הפוך בין רמת הביטחון שחשים התושבים היהודים בפארקים השונים לרמת הביטחון שחשים התושבים הערבים באותם הפארקים.

בפארקים שבהם שיעור גבוה מהמשיבים היהודים, מכלל הקבוצות, העידו כי הם חשים בטוחים למדיי (**פארק המסילה, גן הפעמון וגן סאקר**) – שיעור נמוך מאוד מהמשיבים הערבים דיווחו אף הם על תחושת ביטחון. כך, רק 34% מהמשיבים הערבים העידו כי הם חשים ביטחון בפארק המסילה, 24% בגן הפעמון ו-18% בגן סאקר.

פער משמעותי בתחושת הביטחון עולה גם בהשוואה בין חילונים וחרדים: סוגיה זו בולטת בעיקר **בפארק המסילה** (שם 65% מהחילונים מרגישים ביטחון, לעומת 24% מהחרדים), וב**טיילת ארמון הנציב** (שם 37% מהחילונים מרגישים ביטחון, לעומת 22% מהחרדים).

¹¹ בטוחים = "די בטוח" או "בטוח מאוד".

פרק שלישי: דפוסי מפגש, עימות ויחסים בין קבוצות

בחלקו השלישי של הסקר העמקנו בסוגיית המפגש הבין-אישי בין הקבוצות, על היבטיו השליליים והחיוביים, כמו גם בתפיסות והעמדות של תושבי ירושלים מהקבוצות השונות אלה כלפי אלה.

אינטראקציה יום-יומית בין תושבים מקבוצות שונות

בחלק זה נשאלו כלל המשיבים באיזו תדירות¹² הם משוחחים עם אנשים מארבע קבוצות אחרות בירושלים כחלק מההתנהלות היום-יומית (כקולגות, כלקוחות, כנותני שירותים וכד').

שיעור המשיבים שהעידו כי הם משוחחים בתדירות גבוהה¹³ עם תושבים מקבוצות אחרות

אחוז מכלל המשיבים בקבוצת האוכלוסייה

משוחחים בתדירות גבוהה עם ערבים	משוחחים בתדירות גבוהה עם חרדים	משוחחים בתדירות גבוהה עם דתיים	משוחחים בתדירות גבוהה עם חילונים	
53%	47%	89%	-	משיבים חילונים
45%	74%	94%	97%	משיבים מסורתיים
35%	80%	-	92%	משיבים דתיים
34%	-	85%	71%	משיבים חרדים
-	41%	55%	71%	משיבים ערבים

¹² סולם התשובות: (0) אף פעם לא; (1) לעתים רחוקות; (2) לעתים קרובות; (3) מדי יום.

¹³ תדירות גבוהה = מדי יום או לעתים קרובות.

שיעור המשיבים שהעידו כי הם אף פעם לא משוחחים עם תושבים מקבוצות

אחרות

אחוז מכלל המשיבים בקבוצת האוכלוסייה

אף פעם לא משוחחים עם ערבים	אף פעם לא משוחחים עם חרדים	אף פעם לא משוחחים עם דתיים	אף פעם לא משוחחים עם חילונים	
7%	12%	4%	-	משיבים חילונים
14%	3%	0%	0%	משיבים מסורתיים
18%	1%	-	0%	משיבים דתיים
28%	-	1%	2%	משיבים חרדים
-	42%	27%	15%	משיבים ערבים

מהנתונים שהוצגו לעיל עולה כי אך מיעוט יחסי מבני הקבוצות השונות דיווחו שהם לא משוחחים כלל עם בני אחת מהקבוצות האחרות. ואולם, לכל קבוצה מערכת זיקות בין־קבוצתית ייחודית לה.

כך למשל, רוב משמעותי ביותר מבין היהודים החילונים, המסורתיים והדתיים דיווחו על אינטראקציה המתקיימת ביניהם בתדירות גבוהה (כל יום או לעתים קרובות). מנגד, תדירות השיחות של בני קבוצות אלה עם הקבוצה החרדית – מעט נמוכה יותר, ותדירות השיחות עם האוכלוסייה הערבית – נמוכה יותר באופן ניכר.

בדומה לשאלות הקודמות, גם במקרה הזה נראה כי לרמת הדתיות השפעה ישירה על האינטראקציה בין הקבוצות: ככל שרמת הדתיות של המשיבים החילונים, המסורתיים או הדתיים עולה – כך עולה תדירות השיחות של משיבים מקבוצות אלה עם הקבוצה החרדית, ויורדת תדירות השיחות עם הקבוצה הערבית.

חויית אלימות מצד תושבים מקבוצות אחרות

בהמשך, הופיעו בשאלון הסקר שתי שאלות העוסקות במפגש קיצוניים ומותירי רושם – לחיוב ולשלילה – אשר עשויים להשפיע על סטריאוטיפים ודעות קדומות שפיתחו המשיבים כלפי תושבים מקבוצות אחרות.

ראשית, נשאלו המשיבים על **אירועי אלימות**¹⁴ שחוו מתושבים מקבוצות אחרות בעיר במהלך מגוריהם בירושלים.

שיעור המשיבים שהעידו כי במהלך מגוריהם בירושלים חוו אלימות פיזית או מילולית בתדירות גבוהה¹⁵ מתושבים מקבוצות אחרות
אחוז מהמשיבים בקבוצת האוכלוסייה

חוו אלימות מתושבים ערבים	חוו אלימות מתושבים חרדים	חוו אלימות מתושבים דתיים	חוו אלימות מתושבים חילוניים	
15%	16%	7%	-	משיבים חילוניים
26%	11%	3%	4%	משיבים מסורתיים
34%	2%	-	3%	משיבים דתיים
36%	-	2%	11%	משיבים חרדים
-	28%	51%	7%	משיבים ערבים

בקרב האוכלוסייה הערבית, נמצא שיעור גבוה למדי של תושבים שהעידו כי חוו אלימות מתושבים יהודים, ובעיקר מיהודים דתיים לא־חרדים. כמחצית (51%) מהמשיבים הערבים ציינו כי חוו אלימות¹⁶ פיזית או מילולית מיהודים דתיים לא־חרדים, 28% חוו מיהודים חרדים ו־7% מיהודים חילוניים.

בקרב האוכלוסייה היהודית, נמצא קשר חיובי רמת הדתית של המשיבים לבין שיעור המשיבים שהעידו כי חוו אלימות מצד תושבים ערבים. 15% מהיהודים החילוניים, 26% מהמסורתיים, 34% מהדתיים ו־36% מהחרדים – ציינו כי חוו אלימות פיזית או מילולית מצד תושבים ערבים.

¹⁴ נוסח השאלה: "האם במהלך מגוריך בירושלים, חווית באופן אישי אלימות, פיזית או מילולית, מצד תושבים המשתייכים לאחת מהקבוצות הבאות...?"
סולם התשובות: (0) אף פעם לא; (1) לעתים רחוקות; (2) לעתים קרובות; (3) מדי יום.
¹⁵ תדירות גבוהה = כל הזמן או לעתים קרובות.
¹⁶ חוו אלימות = כל הזמן או לעתים קרובות.

בקרב האוכלוסייה היהודית, נמצא שיעור נמוך יחסית של תושבים המעידים כי חוו אלימות בתדירות גבוהה מצד קבוצות יהודיות אחרות, ונראה כי עיקר המתח קיים בין הקבוצה החילונית והחרדית.

יחס חיובי מצד תושבים מקבוצות אחרות

לאחר מכן נשאלו המשיבים האם **קיבלו יחס חיובי**¹⁷ מתושבים מקבוצות אחרות בעיר במהלך מגוריהם בירושלים.

מהנתונים עולה כי העדויות על יחס חיובי בין משיבים יהודים למשיבים ערבים אינן הדדיות. 63% מהמשיבים החילונים, 25% מהמשיבים הדתיים ו-19% מהמשיבים החרדים ציינו כי קיבלו יחס חיובי מתושבים ערבים בתדירות גבוהה¹⁸, אך בכיוון ההפוך – רק 28% מהמשיבים הערבים העידו כי קיבלו יחס חיובי בתדירות גבוהה מתושבים חילונים, 3% העידו כי קיבלו יחס כזה מתושבים דתיים לא־חרדים ו-7% מתושבים חרדים.

בקרב האוכלוסייה היהודית, רוב גדול מהמשיבים העידו כי קיבלו יחס חיובי בתדירות גבוהה מקבוצות יהודיות אחרות. יוצאי דופן הם הקבוצה החרדית והחילונית – אשר דיווחו על שיעורים נמוכים יחסית של קבלת יחס חיובי זו מזו.

חברויות בין תושבים מקבוצות שונות

כדי לבחון את מערכת הקשרים החברתיים של התושבים עם חברי קבוצות אחרות, נשאלו המשיבים האם יש להם חברים קרובים מקבוצות אוכלוסייה אחרות בירושלים.¹⁹

¹⁷ נוסח השאלה: "האם במהלך מגוריך בירושלים, חווית באופן אישי אלימות, פיזית או מילולית, מצד תושבים המשתייכים לאחת מהקבוצות הבאות...?"

סולם התשובות: (0) אף פעם לא; (1) לעתים רחוקות; (2) לעתים קרובות; (3) מדי יום.
¹⁸ תדירות גבוהה = כל הזמן או לעתים קרובות.

¹⁹ נוסח השאלה: "האם יש לך חברים קרובים בירושלים מקרב הקבוצות הבאות...?"
סולם התשובות: 1 = בכלל לא, 2 = חבר אחד או שניים, 3 = בין שלושה לחמישה חברים, 4 = למעלה מחמישה חברים.

שיעור המשיבים שהעידו כי יש להם לפחות שלושה חברים קרובים
מקבוצות אוכלוסייה אחרות בעיר
 אחוז מהמשיבים בקבוצת האוכלוסייה

יש לי לפחות שלושה חברים ערבים	יש לי לפחות שלושה חברים חרדים	יש לי לפחות שלושה חברים דתיים	יש לי לפחות שלושה חברים חילונים	
17%	25%	67%	-	משיבים חילונים
22%	57%	86%	91%	משיבים מסורתיים
11%	70%	-	78%	משיבים דתיים
13%	-	66%	48%	משיבים חרדים
-	13%	14%	50%	משיבים ערבים

כפי שניתן לראות בטבלה, רק מיעוט מהמשיבים מן הקבוצות היהודיות (17% מהחילונים, 22% מהמסורתיים, 11% מהדתיים ו-13% מהערבים) – דיווחו שיש להם לפחות שלושה חברים קרובים מהקבוצה הערבית. ובאופן מעניין, השיעור הגבוה ביותר של משיבים יהודים שהעידו כן נמצא בקרב המשיבים המסורתיים (22%), ורק לאחר מכן בקרב המשיבים החילונים (17%).

לעומת זאת, מחצית (50%) מהמשיבים הערבים דיווחו שיש להם לפחות שלושה חברים יהודים חילונים; פי שלושה מהדיווח ההפוך.

עוד עולה הפער בין משיבים חילונים לחרדים: בעוד ש-48% מהמשיבים החרדים העידו שיש להם לפחות שלושה חברים חילונים, בקרב חילונים – רק 25% דיווחו כי יש להם לפחות שלושה חברים חרדים.

בתוך האוכלוסייה היהודית ניתן לראות כי לרוב המשיבים יש קשרים חברתיים ענפים עם תושבים מכל הקבוצות היהודיות האחרות, והדבר בולט במיוחד בקרב משיבים מסורתיים ודתיים.

פרק רביעי: עמדות ביחס לקבוצות אחרות בעיר

החלק הרביעי בסקר עסק בעמדות של תושבי העיר מהקבוצות השונות – אלה כלפי אלה. כדי לבחון את העמדות, השתמשנו בשני מדדים מוכרים לבחינת יחסים בין קבוצות אתניות ודתיות שונות. המדד הראשון בוחן קרבה חברתית/מרחק חברתי בין קבוצות (ראו אצל: Faibish et al., 2023; Weiss, 2021). והמדד השני בוחן דעות קדומות ביחס ל'קבוצת האחר' (במקרה הזה: שאיפה של חברים מ'קבוצת האחר' לחיות בשלום בעיר) (ראו אצל: סמוחה, 2016).

מוכנות לקרבה חברתית בין הקבוצות השונות

בחלק זה המשיבים התבקשו לדרג את מידת הקרבה החברתית המרבית שהיו מוכנים לקבל לתושבים מן הקבוצות האחרות, בסולם תשובות עולה מ"אף מידה של קרבה" (1) ל"בן זוג לנישואין שלך או של ילדיך" (6).

ממוצע מידת המוכנות המרבית לקרבה חברתית²⁰ לאדם המשתייך לקבוצות אחרות

(1 = אף מידה של קרבה, 6 = קרבה מקסימלית)

מידת קרבה מרבית לחילונים	מידת קרבה מרבית לדתיים	מידת קרבה מרבית לחרדים	מידת קרבה מרבית לערבים	
-	4.9	3.9	3.8	משיבים חילונים
5.2	5.5	4.4	2.9	משיבים מסורתיים
4.8	-	5.0	2.6	משיבים דתיים
4.0	4.5	-	1.9	משיבים חרדים
4.1	2.7	3.2	-	משיבים ערבים

²⁰ נוסח השאלה: "מהי מידת הקרבה המרבית שהיית מוכן לקבל עבור אדם המשתייך לאחת מקבוצות אלו?..".

סולם התשובות המלא: (1) לא מוכן לאף מידה של קרבה; (2) כתייר במדינה שלי; (3) בקולגה במקום העבודה; (4) כשכן באותו הבניין; (5) כחבר אישי; (6) כבן זוג לנישואין שלך או של ילדיך.

כפי שניתן לראות בטבלה, משיבים מן הקבוצות היהודיות העידו על מוכנות למידת קרבה רבה יחסית לתושבים מקבוצות יהודיות אחרות, ולמידת קרבה מועטה יחסית לתושבים מהקבוצה הערבית. יוצאי דופן הם המשיבים החילונים, אשר העידו כי הם מוכנים לאותה מידת קרבה עם יהודים חרדים (ממוצע 3.9) ועם ערבים (ממוצע 3.8). בדומה לדפוסים שנמצאו בשאלות אחרות בסקר, בקרב המשיבים היהודים, ככל שרמת הדתיות של המשיבים הייתה גבוהה יותר – כך ירדה מידת המוכנות לקרבה עם ערבים ועלתה מידת המוכנות לקרבה עם חרדים.

המשיבים הערבים העידו על מידת מוכנות רבה יותר לקרבה עם חילונים וחרדים – מאשר להפך (כך למשל, 55% מהמשיבים החרדים ציינו כי אינם מוכנים לאף מידה של קרבה עם ערבים, לעומת 17% מהמשיבים ערבים שציינו כי אינם מוכנים לאף מידה של קרבה עם חרדים).

באשר למידת הקרבה בין יהודים דתיים לערבים – נמצאו שיעורים דומים בשני הכיוונים: 32% מהמשיבים הערבים ציינו כי אינם מוכנים לאף מידה של קרבה עם יהודים דתיים לא-חרדים, ו-29% מהמשיבים הדתיים ציינו כי אינם מוכנים לאף מידה של קרבה עם ערבים.

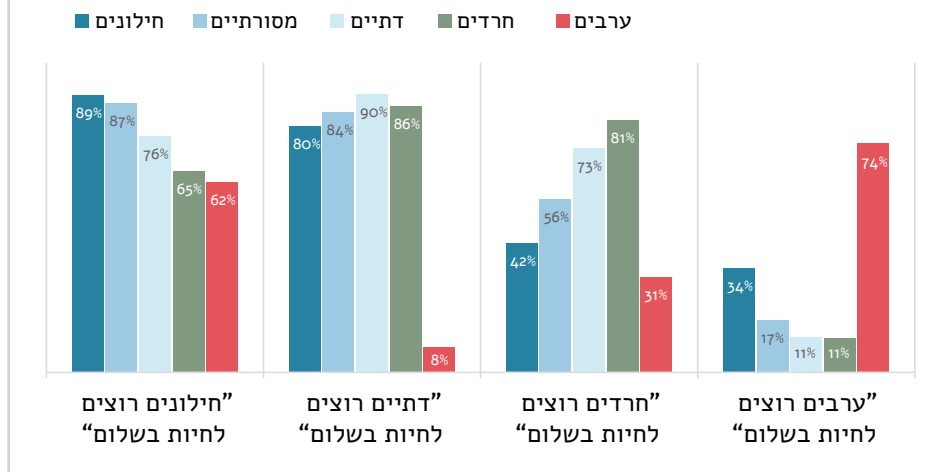
דעות מוקדמות ביחס ל'קבוצת האחר'

כדי לבחון את התפיסה של התושבים מקבוצות שונות ביחס ל'קבוצת האחר', התבקשו המשיבים לציין באיזו מידה²¹ לדעתם רוב האנשים המשתייכים לכל אחת מהקבוצות האחרות רוצים לחיות בשלום בירושלים.

²¹ סולם התשובות: (0) בכלל לא; (1) במידה מועטה; (2) במידה בינונית; (3) במידה רבה; (4) במידה רבה מאוד.

שיעור המשיבים שהסכימו שרוב חברי הקבוצה המוזכרת "רוצים לחיות בשלום בירושלים"²²

אחוז מכלל המשיבים בקבוצת האוכלוסייה

הנתונים המוצגים בתרשים משקפים את החשדנות הקיימת בקרב היהודים – מכלל הקבוצות – באשר לאפשרות של חיים בשלום בירושלים. רק 34% מהמשיבים החילונים, 17% מהמשיבים המסורתיים, 11% מהדתיים ו-11% מהחרדים סברו שרוב חברי הקבוצה הערבית רוצים לחיות בשלום בעיר.

בקרב הקבוצה הערבית – החשדנות הרבה ביותר לאפשרות של חיים בשלום הייתה כלפי יהודים דתיים – רק 8% מהמשיבים הערבים סברו שרוב היהודים הדתיים רוצים לחיות בשלום בירושלים.

בתשובות לשאלה זו עלתה עדות נוספת למתח הקיים בין הקבוצה החילונית לקבוצה החרדית. בעוד ש-80% מהמשיבים החילונים העידו כי הם מאמינים שרוב הדתיים (שאינם חרדים) רוצים לחיות בשלום בעיר, רק 42% מהמשיבים החילונים העידו כי הם מאמינים שרוב החרדים רוצים לחיות בשלום בעיר.

²² רוצים לחיות בשלום = במידה רבה או רבה מאוד.

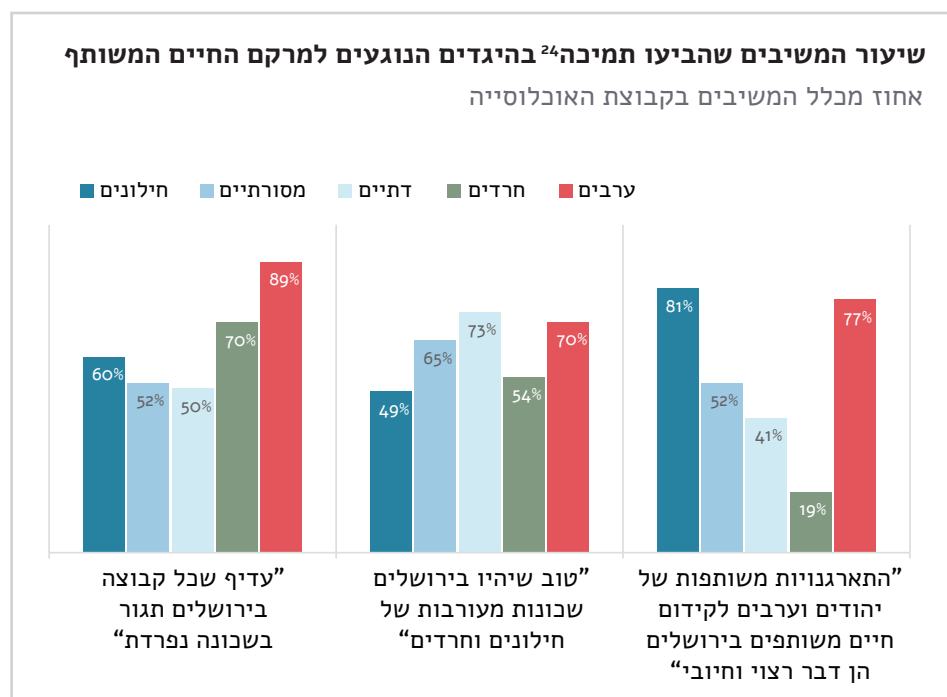

פרק חמישי: עמדות ותפיסות ביחס לעתיד ירושלים

הפרק האחרון עוסק בתפיסות המשיבים ביחס לעתיד ירושלים, וכן בסוגיות העוסקות בתחושת שייכות לעיר ובמרקם החיים המשותף והמרחב הציבורי בפרט. בפרק נתמקד בשלושה היבטים מרכזיים: (1) עמדות תושבי הקבוצות השונות בירושלים ביחס למרקם החיים המשותף בעיר; (2) תפיסות ביחס למרחב הציבורי בעיר; (3) תחושת שייכות לעיר.

עמדות ביחס למרקם החיים המשותף

בחלק זה המשיבים התבקשו לציין את מידת הסכמתם²³ עם שלושה היגדים העוסקים בתפיסות שונות ביחס למרקם החיים המשותף בירושלים: "עדיף שכל קבוצה בירושלים תגור בשכונה נפרדת"; "טוב שיהיו בירושלים שכונות מעורבות של חילונים וחרדים"; "התארגנויות משותפות של יהודים וערבים לקידום חיים משותפים בירושלים הן דבר רצוי וחיובי".

²³ סולם התשובות: (1) לא מסכים; (2) נוטה שלא להסכים; (3) נוטה להסכים; (4) מסכים.

²⁴ הביעו תמיכה = נוטה להסכים או מסכים.

מהתרשים עולה כי רוב התושבים בעיר מסכימים ש"עדיף שכל קבוצה תגור בשכונה נפרדת". ההסכמה עם היגד זה בולטת במיוחד בקרב האוכלוסייה הערבית (80%) והחרדית (70%). באופן מעניין, שיעור ההסכמה עם היגד זה היה גבוה יותר בקרב המשיבים החילונים (60%) מאשר בקרב המשיבים המסורתיים (52%) והדתיים (50%).

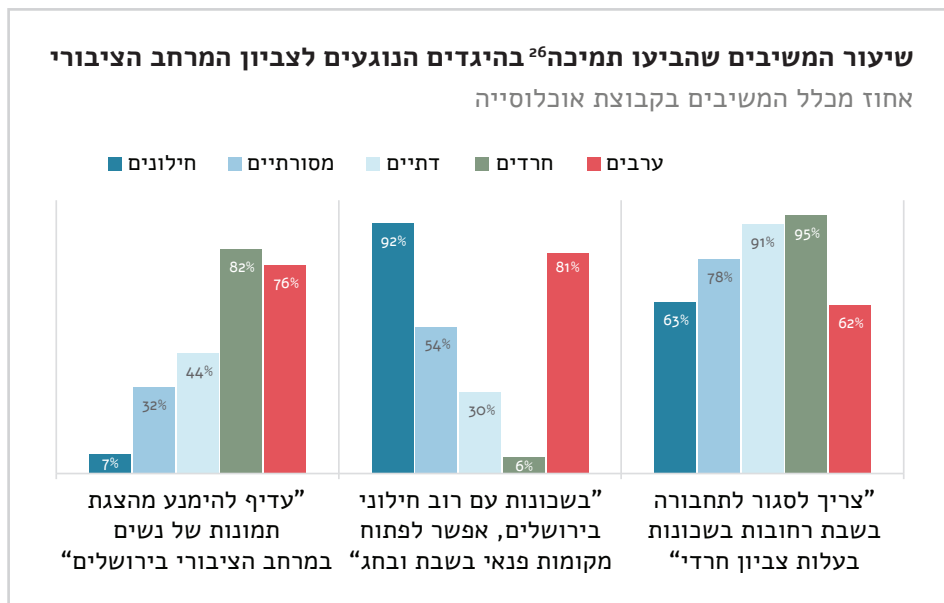
מגמה זו באה לידי ביטוי גם בשיעורי ההסכמה להיגד "טוב שיהיו בירושלים שכונות מעורבות של חילונים וחרדים". שיעורים נמוכים יחסית של הסכמה להיגד זה עלו בקרב המשיבים החילונים (49%) והחרדים (54%), לעומת שיעורים גבוהים יותר של הסכמה בקרב המשיבים המסורתיים (65%) והדתיים (73%).

ולבסוף, שיעור התמיכה בהתארגנויות לקידום חיים משותפים בין יהודים לערבים היה גבוה במיוחד בקרב משיבים חילונים (81%), אך נמוך בהרבה בקרב משיבים מסורתיים (52%) ודתיים (41%), ונמוך מאוד בקרב משיבים חרדים (19%). מנגד, בלט שיעור התמיכה הגבוה בהתארגנויות אלה בקרב המשיבים הערבים (77%).

עמדות ביחס לציון המרחב הציבורי

המשיבים ביקשו לציון את מידת הסכמתם²⁵ עם שלושה היגדים הקשורים לאופיו של המרחב הציבורי בירושלים: "עדיף להימנע מהצגת תמונות של נשים במרחב הציבורי בירושלים"; "בשכונות עם רוב חילוני בירושלים, אפשר לפתוח מקומות פנאי בשבת ובחג"; "צריך לסגור לתחבורה בשבת רחובות בשכונות בעלות צביון חרדי".

²⁵ סולם התשובות: (0) לא מסכים; (1) נוטה שלא להסכים; (2) נוטה להסכים; (3) מסכים.

כצפוי, ככל שעלתה רמת הדתיות של המשיבים היהודים, כך עלה שיעור התמיכה בשמירה על הצביון הדתי במרחב הציבורי בירושלים. בתוך כך, התגלו כמה מגמות מעניינות.

◀ כמחצית (54%) מהמשיבים המסורתיים וכשליש (30%) מהמשיבים הדתיים הביעו תמיכה באפשרות לפתוח מקומות פנאי בשבת ובחג (לעומת 8% בלבד מהמשיבים החרדיים).

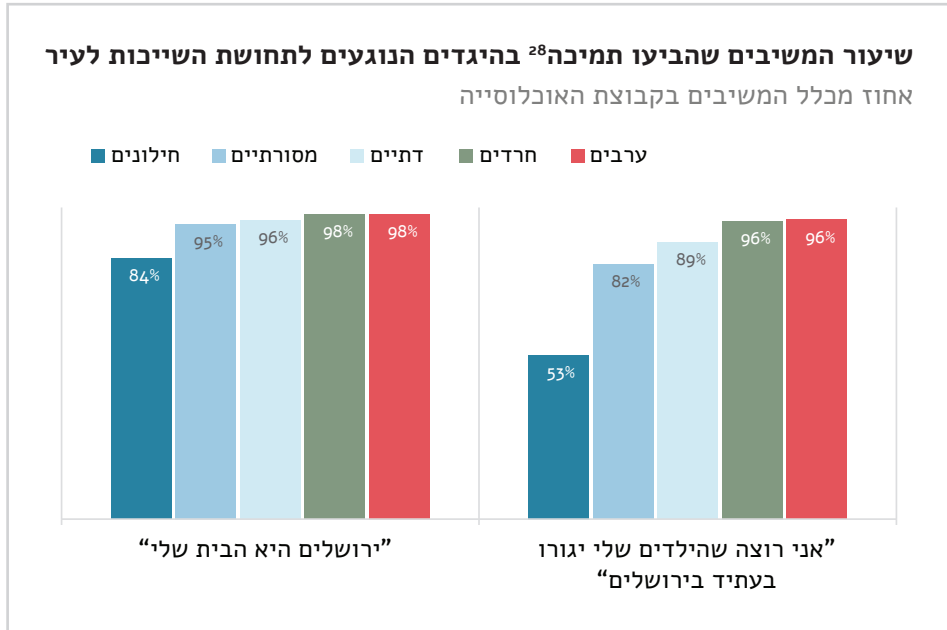
◀ רוב (63%) המשיבים החילונים הצביעו על נכונות לקבל סגירה של רחובות בשכונות חרדיות בשבת, ובקרב המשיבים המסורתיים והדתיים השיעורים אף היו גבוהים יותר. נראה, אם כן, כי רוב הציבור החילוני בירושלים מכיר באורח החיים החרדי, אך כפי שראינו קודם, מדובר, לפי שעה, בהכרה חד־כיוונית.

בקרב המשיבים הערבים, נמצאו, מטבע הדברים, מגמות שונות. בהתאם לנורמות הרווחות בתרבות המוסלמית, רוב (76%) המשיבים הערבים תמכו בהימנעות מהצבת תמונות נשים במרחב הציבורי. באשר להיגדים הנוגעים לאורח החיים של הקבוצות היהודיות – רוב המשיבים הערבים תמכו, למעשה, במתן אפשרות לכל קבוצה לשמור על אורח חייה; 62% מהמשיבים הערבים הסכימו שיש לסגור לתחבורה בשבת שכונות בעלות צביון חרדי; ו-81% תמכו בפתיחת מקומות פנאי בשבת ובחג בשכונות חילוניות.

²⁶ הביעו תמיכה = נוטה להסכים או מסכים.

תחושת השייכות לעיר

בחלק זה המשיבים התבקשו לציין את מידת הסכמתם²⁷ עם שני היגדים הנוגעים לתחושת השייכות לירושלים: "ירושלים היא הבית שלי" ו"אני רוצה שהילדים שלי יגורו בעתיד בירושלים".

כפי שניתן לראות בתרשים, רוב גדול מהמשיבים מכל הקבוצות הסכימו עם ההיגד "ירושלים היא הבית שלי". אך כאשר הופנתה אל המשיבים השאלה לגבי עתיד ילדיהם בעיר – ניכר פער גדול בין החילונים לבין יתר הקבוצות. רק כמחצית (53%) מהחילונים העידו כי הם רוצים שילדיהם יגורו בעתיד בירושלים, לעומת 82% מהמסורתיים, 89% מהדתיים, ו-96% מהחרדים והערבים. למעשה, בשתי השאלות שבחנו את תחושת השייכות לעיר, השיעור הגבוה ביותר של התושבים שהביעו "נאמנות" לירושלים נמצא בקרב המשיבים החרדים והערבים.

²⁷ סולם התשובות: (0) לא מסכים; (1) נוטה שלא להסכים; (2) נוטה להסכים; (3) מסכים.

²⁸ הביעו תמיכה = נוטה להסכים או מסכים.

דיון

הממצאים שהוצגו במסמך משרטטים מערכת יחסים מורכבת ורב־ממדית, המכילה דפוסים מגוונים של מפגש, חוויות וקשרים יום־יומיים בין תושבי ירושלים מהקבוצות השונות. הממצאים מלמדים על מתח המבוסס על הקשר לאומי – בין יהודים וערבים, כמו גם על מתח בתוך האוכלוסייה היהודית, בעיקר בין חרדים וחילונים.

בסקר התמקדנו בשלושה נושאים רוחביים: התנהגות במרחב העירוני המפוצל, רגשות ותחושות ביחס לקבוצות אחרות ותפיסות ועמדות לגבי עתידה של העיר. בפרק הדיון נציג ניתוח כולל של הממצאים בחלוקה לשני תחומים: אתרי המפגש וקבוצות האוכלוסייה.

אתרי המפגש

ממצאי הסקר משקפים בבירור את ההפרדה הקיימת בין המרחב היהודי למרחב הערבי בעיר, כמו גם את ההפרדה בין המרחב החרדי למרחב הלא־חרדי. ההפרדות הללו, הבאות לידי ביטוי בעיקר ברמת שכונת המגורים, יוצרות לעתים קרובות הימנעות מחציית גבולות ומשהות במרחבים של קבוצות אחרות, והן באות לידי ביטוי גם בממד המנטלי והאידיאולוגי – בתחושת של פחד, חוסר אמון וסטריאוטיפיזציה. אולם בתוך מסגרת זו ישנם יחסים ותפיסות שאינם הדדיים, וישנן קבוצות אשר מתנהלות ופועלות במרחב המשותף ומעבר לו באופן שונה מאחרות. בנוסף, ישנם מרחבים משותפים – בעיקר אזורים כלל־עירוניים של מסחר, תעסוקה ופנאי – שמתקיים בהם ממשק אינטנסיבי ויום־יומי בין פרטים מקבוצות שונות.

למרות מגמות ההפרדה הברורות, יש לשים לב כי הקבוצות היהודיות נמנעות מהגעה למרחבים ערביים יותר מאשר ההימנעות של הקבוצה הערבית מהגעה למרחבים יהודיים. נראה כי תופעה זו נובעת במידה רבה ממבנה שוק התעסוקה הירושלמי, שבו למעלה ממחצית כוח העבודה המזרח ירושלמי מועסק במגזר היהודי, וכן מהפער הבולט בחלוקת המשאבים העירוניים ומהעובדה שעיקר הפארקים והקניונים בעיר נמצאים במערב ירושלים. כלומר, בעוד שהקבוצות היהודיות – אשר העידו בסקר על רמת ביטחון נמוכה

מאוד בשהייה במרחבים ערביים – יכולות להרשות לעצמן להימנע כליל מהגעה למרחבים אלה, עבור התושבים הערבים הימנעות דומה אינה אפשרית.

מרכז העיר

למרות שנהוג להתייחס למרכז העיר כאל המע"ר של מערב ירושלים, הממצאים מלמדים כי מרכז העיר מתפקד למעשה כמרחב "הכי מעורב" בעיר, עם נוכחות משמעותית של מבקרים מכל הקבוצות האוכלוסייה, יהודים וערבים כאחד. בתוך כך, חשוב לשים לב שלמרות שהערבים מגיעים בתדירות גבוהה למרכז העיר – רובם חשים לא בטוחים במקום. כלומר, ההגעה שלהם למרכז העיר נובעת מכורח הנסיבות ומצרכים שככל הנראה אינם באים לידי מימוש במזרח העיר, כגון תעסוקה, צריכה ופנאי.

אתרים של 'משחק סכום אפס'

אחד הממצאים העגומים שעלו מן הסקר הינו היחס ההפוך בין תחושת הביטחון של האוכלוסייה היהודית לבין תחושת הביטחון של האוכלוסייה הערבית. כך, במרבית מרחבי המסחר והפארקים שבהם הקבוצות היהודיות חשות ביטחון רב – הקבוצה הערבית דיווחה על רמת ביטחון נמוכה מאוד, וכך גם להפך.

לכאורה ניתן להסיק מכך שבירושלים עצם הנוכחות של קבוצה אחת במרחב "הביתי" של קבוצה אחרת גורמת לתחושות של פחד וחוסר שייכות. אולם, בתווך ישנם אתרים יוצאים מן הכלל, המעידים כי התהליכים דינמיים יותר ממה שנדמה. הקניונים במערב העיר, למשל, מצליחים לייצר תחושת ביטחון מספקת לרוב המבקרים מכל הקבוצות (ועל כך נפרט בהמשך). דוגמה נוספת היא טיילת ארמון הנציב. הטיילת מהווה לכאורה מרחב ישראלי-יהודי, שנבנה על קו התפר סמוך לשכונות היהודיות תלפיות וארמון הנציב. אולם בפועל היא מתפקדת כמרחב שבו מבקרים ערבים חשים בטוחים, בעוד שרוב המבקרים היהודים אינם חשים כן. כלומר, נראה כי ישנם תהליכים, כגון אירועי טרור ודפוסי שימוש, שיכולים להפוך מרחב בטריטוריה של קבוצה אחת לאזור הביתי של הקבוצה השנייה, וכך לייצר בעיר גאוגרפיה חדשה שמוכתבת מלמטה למעלה.

הקניונים בירושלים

שני הקניונים שבדקנו בסקר זה – קניון מלחה וקניון ממילא – מתבלטים בשיעור גבוה של משיבים, מכל הקבוצות, שמדווחים על רמת ביטחון גבוהה באופן יחסי. המאפיינים הייחודיים של הקניונים כמרחב מפגש הם ניהול ריכוזי בבעלות פרטית, אבטחה פרטית, תרבות בין-לאומית ומעמד שווה של המבקרים כצרכנים. זאת בניגוד למרחבי המסחר

הפתוחים – כמו מרכז העיר או פארקים – שמהווים מרחב ציבורי פתוח, מאובטח על ידי המשטרה ומוחזק על ידי העירייה. ניכר, אם כן, כי הקניונים הצליחו לייצר סביבה מכילה ובטוחה עבור הצרכנים מבני כל הקבוצות. הם עשו זאת למטרות כלכליות בלבד – אולם דווקא יכולת השליטה של הנהלות הקניונים על מגוון תפקודים בקניון, מהאבטחה, דרך יחסי העבודה ועד מרקם החנויות – מאפשרת להם לשלוט בסביבה הפיזית ולהתאימה למגוון האנושי, תוך הישענות על תרבות שהיא גלובלית ולא מקומית.

קבוצות האוכלוסייה

בקרב המשיבים היהודים, נראה כי לזהות הדתית יש השפעה רבה על דפוסי המפגש עם קבוצות אחרות, על תחושת הנוחות והביטחון במרחב ועל העמדות כלפי קבוצות אחרות. כך, למשל, ככל שרמת הדתיות של המשיבים היהודים הייתה גבוהה יותר – כך ירד שיעור המשיבים שהעידו כי הם חשים בנוח במרחבים חילוניים בעיר; התגברה התמיכה בשמירה על צביון דתי במרחב הציבורי; גדל המרחק החברתי המדווח של המשיבים מן הקבוצה הערבית; ועלה שיעור הדיווח על אירועי אלימות שחוו המשיבים מצד תושבים ערבים. בתוך ציר זהותי זה, נאפיין להלן את זהותה המרחבית-עירונית הנבדלת של כל קבוצה:

הקבוצה היהודית החילונית

הקבוצה החילונית מאופיינת בעמדות ובדפוסי פעילות ייחודיים. מחד, בקבוצה זו ניכרת מגמה של הסתגרות ותחושת חוסר שייכות, ואלו באות לידי ביטוי בהעדפה של מרחבים הומוגניים על פני מעורבים, וכן בשיעורים גבוהים יחסית של משיבים שהעידו כי אינם מעוניינים שילדיהם יגורו בעתיד בעיר. בתוך כך, ניכר במיוחד המתח בין החילונים לחרדים במרחבים משותפים, והיחס ההפוך בין שיעור החרדים לשיעור החילונים החשים בטוחים בפארקים השונים. מאידך, זו הקבוצה עם השיעורים הגבוהים ביותר של משיבים המביעים עמדות סובלניות ביחס לאוכלוסייה הערבית (אף שלעתים שיעורים אלה היו מיעוט מקרב הקבוצה החילונית עצמה).

הקבוצה היהודית המסורתית

במרבית המדדים, הקבוצה המסורתית ניצבת בין הקבוצה החילונית לקבוצה הדתית. אולם בתווך, ניתן לראות כי שיעור המשיבים המסורתיים שחשים תחושות של ביטחון ונוחות באינטראקציה עם חברי קבוצות אחרות – הינו גבוה בהשוואה לכל הקבוצות האחרות. כמו כן, בולטת העובדה שלמרות שמבחינת העמדות והתפיסות ביחס לאוכלוסייה הערבית, קבוצה זו שמרנית ומסתגרת יותר מהקבוצה החילונית – המשיבים המסורתיים

העידו על יחסי חברות קרובים עם חברי הקבוצה הערבית יותר מכל קבוצה יהודית אחרת. אם כן, ניכר פער מסוים בין הממד האידיאולוגי השמרני-ניצי של הקבוצה המסורתית לבין ההתנהלות שלה בחיי היום-יום, שם היא מפגינה, כאמור, דפוסים מעשיים וגמישים יותר.

הקבוצה היהודית הדתית

הקבוצה הדתית בירושלים מתבלטת בקשרים מרחביים ותפיסתיים חיוביים עם המגזר החילוני והמסורתי מצד אחד, ועם המגזר החרדי, מצד שני. בהשוואה לכל יתר הקבוצות, בקרב הקבוצה הדתית נמצאו הזיקות החיוביות החזקות ביותר עם הקבוצה החרדית – בכל ההיבטים שנבחנו. בבחינת העמדות הנורמטיביות ביחס לצביון המרחב הציבורי, הדתיים ניצבו בקצה השמרני, אם כי באופן מובהק פחות מן החרדים. למול זאת בולט היחס השלילי בין הקבוצה הדתית לקבוצה הערבית. אומנם שיעור המשיבים החרדים שהביעו יחס שלילי כלפי הקבוצה הערבית היה גבוה יותר משיעור הדתיים שהביעו יחס מסוג זה, אך מן הממצאים עולה כי המשיבים הערבים זיהו דווקא את הקבוצה הדתית הלא-חרדית כאיום וכמקור לאלימות. תהליך זה קשור, ככל הנראה, לזהות הקבוצתית הדתית-לאומית של קבוצות המתנחלים במזרח העיר ובשטחים.

הקבוצה היהודית החרדית

הקבוצה החרדית בירושלים מתבלטת בתור הסמן השמרני ביותר בקרב המשיבים היהודים בסקר. הדבר ניכר בעמדות הנחרצות כנגד כל שינוי בסטטוס קוו הדתי בעיר, כמו גם בדפוס ההתבדלות המרחבית של רוב המשיבים החרדים – אשר העידו כי הם מקפידים לא לצאת מתחומי המרחב החרדי למטרות מעשיות או למטרות בילוי ופנאי. לצד זאת, מן הממצאים עלה גם שיעור גבוה מהצפוי של משיבים חרדים שהעידו כי הם מגיעים למרכז העיר בתדירות גבוהה לצורך סידורים. ממצא זה מעיד, אולי, על מגמות של היפתחות והתרחבות טריטוריאלית בקרב קבוצה זו. התפיסה השמרנית של המשיבים החרדים ניכרה גם בתפיסות הרגשיות; בקרב הקבוצות היהודיות, המשיבים החרדים הביעו את העמדות השליליות ביותר כלפי האוכלוסייה הערבית וכלפי האוכלוסייה החילונית.

הקבוצה הערבית

ערבים תושבי מזרח ירושלים שונים כמעט בכל המדדים שנבחנו בסקר מיתר הקבוצות היהודיות, והממצאים כולם מעידים כי השסע הישראלי-פלסטיני הוא העמוק והדרמטי ביותר ביחסים בין הקבוצות בעיר. לצד זאת, נמצא פער עקבי בין האופן שבו הקבוצות היהודיות מתנהלות במרחב הערבי ומרגישות ותופסות את הקבוצה הערבית, אל מול

האופן שבו הערבים רואים ותופסים את המרחב הפיזי והחברתי היהודי. רוב כמעט מוחלט מהמשיבים הערבים העידו כי הם נמנעים מלהגיע למערב העיר לצורכי סידורים או בילוי. בתוך כך, בולט שיעור גבוה יחסית של ערבים המגיעים למרכז העיר לעתים קרובות, ורבים מהמשיבים הערבים דיווחו על תחושת ביטחון גבוהה בקניונים, בדגש על קניון ממילא. כמו כן, נמצא כי באופן עקבי, המשיבים הערבים חשים בנוח ורואים יותר בחיוב את היהודים החילונים בהשוואה לקבוצות היהודיות האחרות, כאשר הקבוצה היהודית שנתפסת באופן השלילי ביותר היא הקבוצה הדתית, ורק לאחריה – הקבוצה החרדית.

העבודה על מסמך זה הסתיימה שבועות ספורים אחרי אירועי 7 באוקטובר 2023 ופרוץ מלחמת 'חרבות ברזל'. מטבע הדברים, אירועים אלה עשויים לשנות אופן משמעותי את מרקם היחסים בין יהודים וערבים – בישראל בכלל ובירושלים בפרט – עקב פגיעה ממשית בתחושות הביטחון האישי של האזרחים וביכולתם לתת אמון בתושבים מקבוצות אחרות. עם זאת, ייתכן כי בדומה לאירועים ביטחוניים משמעותיים קודמים (כמו האינתיפאדה השנייה או אירועי שומר החומות במאי 2021) – לאחר שוך הקרבות, השגרה וחיי היום-יום יאפילו במידת מה על המתחים והפחד, ומרקם היחסים ישתקם לאיטו. כך או כך, המציאות שבה יהודים וערבים עובדים יחד בירושלים ופוגשים זה את זה בפארק או בקניון – לא צפויה להשתנות באופן משמעותי בעתיד הקרוב. על כן, הצורך בניהול המגוון החברתי ובקידום מדיניות לעיצוב מרחבים משותפים בטוחים ומכילים – יהיה נחוץ גם בעתיד, אולי יותר מאי פעם.

המציאות המשתקפת בממצאי הסקר רחוקה מלהיות אידאלית. ירושלים היא עיר עם יחסים בין-קבוצתיים מורכבים ומתוחים, עיר שבה יהודים וערבים חיים – במידה רבה – בנפרד, ורובם אף אינם מעוניינים לשנות זאת. היחסים המורכבים קיימים גם בתוך החברה היהודית בירושלים, אם כי בעוצמה פחותה יותר, ובעיקר בין הקבוצה החרדית לקבוצה החילונית.

בד בבד, ממצאי הסקר מעלים נקודות אור לא־מעטות, למשל – ביחס לתפקודם הטוב של כמה מרחבים מעורבים בירושלים – כגון מרכז העיר והקניונים – אשר מן הסקר עולה כי הם מהווים מרחבי מפגש בטוחים עבור תושבים רבים מקבוצות שונות. אלו אומנם זירות בודדות, טעונות שיפור לכשעצמן, אך הן מעידות כי בהינתן תנאים מסוימים – גם בירושלים אפשר לגרום לחלק משמעותי מהיהודים והערבים, החילונים, הדתיים והחרדים, לחוש נוחות וביטחון במרחבים משותפים, אלה לצד אלה.

ממצאי הסקר מלמדים גם על זיקות חיוביות בין הקבוצה החילונית לקבוצה הערבית; בין הקבוצה החילונית לקבוצה הדתית; ובין הקבוצה הדתית לקבוצה החרדית. זיקות אלו יכולות להוות בסיס משמעותי לחיזוק היחסים ולפיתוחם בהמשך, לצד האתגרים.

מסמך זה מאפשר, אפוא, לשרטט את נקודת המוצא של היחסים בין הקבוצות בירושלים לפני אירועי 7 באוקטובר, והוא יכול להוות נקודת השוואה חשובה למחקרים עתידיים שיבחנו את השפעתם של אירועים אלימים על מרקם היחסים הבין־קבוצתי בעיר המעורבת.

- ביגמן, ת' (2021). **מרחבים משותפים בשכונות ירושלים: האתגר והתקווה**. מכון ירושלים למחקרי מדיניות.
- בנבנישתי, מ' (1973). **מול החומה הסגורה: ירושלים החצויה והמאוחדת**. וידנפלד וניקולסון.
- בנבנישתי, מ' (1981). **ירושלים: עיר ובלבה חומה**. הקיבוץ המאוחד.
- זיכרמן, ח' וכהנר ל' (2012). **חרדיות מודרנית: מעמד ביניים חרדי בישראל**. המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- חושן, מ' (2020). **שנתון סטטיסטי לירושלים 2020**. מכון ירושלים למחקרי מדיניות.
- חסון, ש' (2007). **המאבקים על דמות ירושלים. ארץ-ישראל: מחקרים בדיעת הארץ ועתיקותיה, כ"ח, 397-389**.
- יניב, ע' (2023). **על נתוני ירושלים 2023: תמונת מצב ומגמות שינוי**. מכון ירושלים למחקרי מדיניות.
- יפתחאל, א' (2021). **עוצמה ואדמה: מאתנוקרטיה לאפרטהייד זוחל בישראל/ פלסטין**. רסלינג.
- לנסקי, נ' (2016, 27 במאי). **ליבה רותחת. ישראל היום**.
- סמוחה, ס' (2016). **לא שוברים את הכלים: יחסי ערבים-יהודים 2016**. המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- פייביש, נ' (2023). **מעמד הביניים בירושלים: מאפיינים וסוגיות**. מכון ירושלים למחקרי מדיניות.
- פייביש, נ' (2023). **מפגש ספונטני בין יחידים מקבוצות אתנו-לאומיות שונות בעיר מקוטבת: ראיות מירושלים**. פוליטיקה, **כתב עת למדע המדינה ליחסים בינלאומיים, 33, 107-126**.
- רוח חדשה (2020). **תרבות**. <https://new-spirit.org.il/he/activities> /תרבות/

שטרן, מ' (2015). **שילוב תעסוקתי במציאות נפיצה – תושבי מזרח ירושלים בשוק העבודה העירוני**. מכון ירושלים לחקר ישראל.

שטרן, מ' ואסמר, א' (2017). **מבעד לתקרת הזכוכית: פלסטינים וישראלים בשוק העבודה בירושלים**. מכון לירושלים למחקרי מדיניות.

שטרן, מ' (2021). **שילוב מרובד ואלימות פוליטית: מבט אחר על אירועי מאי 2021**. בתוך ד' מונטרסקו ונ' לונברג (עורכים), **אש בשדה קוצים – תיק מסות על אלימות וסולידריות**. מכון ון-ליר.

שטרן, מ' וויזר, ח' (2020). **שומרים מרחק? מגפת הקורונה והיחסים בין הקבוצות בירושלים**. מכון ירושלים למחקרי מדיניות.

שטרן, י' ויעקובי, ח' (2019). **זהות מעמדית במרחב אתנו־לאומי: חילונים, חרדים ופלסטינים בגבעה הצרפתית בירושלים**. אוניברסיטת תל־אביב.

שטרן, מ' ופייביש נ' (2023). **מרחב משותף בעיר מעורבת: מודל ניתוח ופעולה**. מכון ירושלים למחקרי מדיניות.

שלמה, א' (2017). **ממשולה של ירושלים המזרחית בתקופת פוסט־אוסלו. תיאוריה וביקורת, 48, 127-150**.

שמר, ד' ושטרן, מ' (2018). **הדרך למפגש בריא: בתי החולים בירושלים כמרחב משותף ליהודים וערבים**. מכון ירושלים למחקרי מדיניות.

Bollens, S. A. (2000). *On narrow ground: Urban policy and ethnic conflict in Jerusalem and Belfast*. SUNY Press.

Enos, R. D. (2014). Causal effect of intergroup contact on exclusionary attitudes. *Proceedings of the National Academy of Sciences, 111* (10), 3699-3704.

Faibish, N., Rajabi, N., Miodownik, D., & Maoz, I. (2023). Spontaneous contact and intergroup attitudes in asymmetric protracted ethno-national conflict: East Jerusalem Palestinian students in an Israeli academic setting. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology, 29*(4), 385-388.

Massey, D. S., & Denton, N. A. (2019). American apartheid: Segregation and the making of the underclass. In *Social stratification* (pp. 660-670). Routledge.

Peach, C. (1996). Good segregation, bad segregation. *Planning Perspectives*, 11(4), 379-398.

Weiss, C. M. (2021). Diversity in health care institutions reduces Israeli patients' prejudice toward Arabs. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 118(14), e2022634118.

נספח א: שאלון הסקר

חלק ראשון: דפוסי מפגש בירושלים

באיזו תדירות אתה נוהג לעשות קניות (מזון, בגדים, מתנות וכדומה) או סידורים אישיים או משפחתיים שונים (קופ"ח, שירותי מוסך, בנק, מרפאת שיניים וכדומה) באזורים הבאים?

לא יודע/מסרב להשיב	מדי יום	לעתים קרובות	לעתים רחוקות	אף פעם לא	
					2. אזורים או שכונות בעלות צביון חילוני ו/או דתי (לא חרדי) (לדוגמה: פסגת זאב, בית הכרם, ארנונה וכדומה)
					3. אזורים או שכונות בעלות צביון חרדי (מרכז העיר החרדי (הרחובות מלכי ישראל – גאולה), קניון רמות וכדומה)
					4. אזורים או שכונות בעלות צביון ערבי (שוק העיר העתיקה, שער שכם, רחוב סלאח אדין וכדומה)
					5. מרכז העיר (כיכר ספרא והעירייה, רחוב יפו, מדרחוב בן יהודה ושוק מחנה יהודה)

באיזו תדירות אתה נוהג לבלות עם חברים ו/ או משפחה (מסעדה, קולנוע וכדומה) באזורים הבאים?

לא יודע/מסרב להשיב	מדי יום	לעתים קרובות	לעתים רחוקות	אף פעם לא	
					6. אזורים או שכונות בעלות צביון חילוני ו/או דתי (לא חרדי) (לדוגמה: פסגת זאב, בית הכרם, ארנונה וכדומה)
					7. אזורים או שכונות בעלות צביון חרדי (מרכז העיר החרדי (הרחובות מלכי ישראל-גאולה), קניון רמות וכדומה)
					8. אזורים או שכונות בעלי צביון ערבי (שוק העיר העתיקה, שער שכם, רחוב סלאח א־דין וכדומה)
					9. מרכז העיר (כיכר ספרא והעירייה, רחוב יפו, מדרחוב בן יהודה ושוק מחנה יהודה)

באיזו תדירות אתה נוהג לבקר בפארקים ציבוריים או גני משחקים באזורים הבאים?

לא יודע/מסרב להשיב	מדי יום	לעתים קרובות	לעתים רחוקות	אף פעם לא	
					10. גינות שכונתיות באזורים או שכונות בעלות צביון חילוני ו/או דתי (לא חרדי) (לדוגמה: פסגת זאב, בית הכרם, ארנונה וכדומה)
					11. גינות שכונתיות באזורים או שכונות בעלי צביון חרדי (גאולה, בית וגן והר נוף וכדומה)
					12. גינות שכונתיות באזורים או שכונות בעלי צביון ערבי (בית חנינא, צור באהר או סילוואן)
					13. פארקים מרכזיים במערב העיר (גן סאקר, גן הפעמון, גן העצמאות, פארק טדי וכדומה)

עתה נבקש ממך לנסות ולדרג את תחושת הביטחון שלך בפארקים שונים בירושלים.
 מהי רמת הביטחון שאתה חש כשאתה נמצא במקומות הבאים (1 = כלל לא, 4 = במידה רבה מאוד)

לא יודע/ לא מכיר/ מסרב להשיב	בטוח מאוד	די בטוח	לא כ"כ בטוח	לא בטוח בכלל	
					14. פארק המסילה
					15. גן הפעמון
					16. טיילת ארמון הנציב
					17. גן סאקר

עתה נבקש ממך לנסות ולדרג את תחושת הביטחון שלך באזורי מסחר שונים בירושלים.
 מהי רמת הביטחון שאתה חש כשאתה נמצא במקומות הבאים? (1 = כלל לא, 4 = במידה רבה מאוד)

לא יודע/ לא מכיר/ מסרב להשיב	בטוח מאוד	די בטוח	לא כ"כ בטוח	לא בטוח בכלל	
					18. קניון ממילא
					19. קניון מלחה
					20. מתחם התחנה
					21. מרכז העיר (רח' בן יהודה והסביבה)
					22. שווקי העיר העתיקה

באופן כללי, באיזו תדירות בחיי היום-יום שלך (למשל בקולגות או לקוחות במקום העבודה, עם נותני שירות וכדומה) אתה משוחח עם אנשים מהקבוצות הבאות?

לא יודע/ מסרב להשיב	מדי יום	לעיתים קרובות	לעיתים רחוקות	אף פעם לא	
					23. יהודים חילונים
					24. יהודים דתיים לא־חרדים
					25. יהודים חרדים
					26. ערבים

באיזו מידה אתה מרגיש בנוח להיות באותו מקום ציבורי (גן משחקים, אוטובוס, מרפאה וכדומה) עם אנשים מהקבוצות הבאות?
(=1 בכלל לא, = 5 במידה רבה מאוד)

לא יודע/ מסרב להשיב	5- במידה רבה מאוד	4- במידה רבה	3- במידה בינונית	2- במידה מועטה	1- בכלל לא	
						27. יהודים חילונים
						28. יהודים דתיים (לא־חרדים)
						29. יהודים חרדים
						30. ערבים

האם יש לך חברים בירושלים מקרב הקבוצות הבאות?

לא יודע/ מסרב להשיב	מעל חמישה חברים	בין שלושה לחמישה חברים	חבר אחד או שניים	בכלל לא	
					31. יהודים חילונים
					32. יהודים דתיים (לא־חרדים)
					33. יהודים חרדים
					34. ערבים

חלק שני: 'על ירושלים'

האם אתה מסכים או לא מסכים עם המשפטים הבאים:

35. עדיף שכל קבוצה בירושלים תגור בשכונה נפרדת, בה היא תוכל לקיים את אורח החיים שלה

לא מסכים	נוטה שלא להסכים	נוטה להסכים	מסכים	מסרב להשיב
----------	-----------------	-------------	-------	------------

36. טוב שיהיו בירושלים שכונות מעורבות של חילונים וחרדים

לא מסכים	נוטה שלא להסכים	נוטה להסכים	מסכים	מסרב להשיב
----------	-----------------	-------------	-------	------------

37. התארגנויות משותפות של יהודים וערבים לקידום חיים משותפים בירושלים הן דבר חשוב וחיובי

לא מסכים	נוטה שלא להסכים	נוטה להסכים	מסכים	מסרב להשיב
----------	-----------------	-------------	-------	------------

38. עדיף להימנע מהצגת תמונות של נשים במרחב הציבורי בירושלים

לא מסכים	נוטה שלא להסכים	נוטה להסכים	מסכים	מסרב להשיב
----------	-----------------	-------------	-------	------------

39. בשכונות עם רוב חילוני בירושלים, אפשר לפתוח מקומות פנאי בשבת ובחג

לא מסכים	נוטה שלא להסכים	נוטה להסכים	מסכים	מסרב להשיב
----------	-----------------	-------------	-------	------------

40. צריך לסגור לתחבורה בשבת רחובות בשכונות בעלות צביון חרדי

לא מסכים	נוטה שלא להסכים	נוטה להסכים	מסכים	מסרב להשיב
----------	-----------------	-------------	-------	------------

41. ירושלים היא הבית שלי

לא מסכים	נוטה שלא להסכים	נוטה להסכים	מסכים	מסרב להשיב
----------	-----------------	-------------	-------	------------

42. אני רוצה שהילדים שלי יגורו בעתיד בירושלים

לא מסכים	נוטה שלא להסכים	נוטה להסכים	מסכים	מסרב להשיב
----------	-----------------	-------------	-------	------------

חלק שלישי: תפיסות ביחס לאחר

מהי מידת הקרבה המרבית שהיית מוכן לקבל עבור אדם הממתייך לאחת מקבוצות אלו?

לא יודע/ מסרב להשיב	כבן זוג לנישואין שלך או של ילדיך	כחבר אישי	כשכן באותו הבניין	כקולגה במקום העבודה	כתייר במדינה שלי	
						43. יהודים חילונים
						44. יהודים דתיים (לא־חרדים)
						45. יהודים חרדים
						46. ערבים

האם במהלך מגוריך בירושלים, חווית באופן אישי אלימות פיזית או מילולית מצד תושבים (לא משטרה או כוחות הביטחון) הממתייכים לאחת מהקבוצות הבאות:

כל הזמן	לעתים קרובות	לעיתים נדירות	בכלל לא	
				47. יהודים חילונים
				48. יהודים דתיים (לא־חרדים)
				49. יהודים חרדים
				50. ערבים תושבי מזרח ירושלים

האם במהלך מגוריך בירושלים קיבלת יחס חיובי מצד תושבים הממתייכים לאחת מהקבוצות הבאות:

כל הזמן	לעתים קרובות	לעיתים נדירות	בכלל לא	
				51. יהודים חילונים
				52. יהודים דתיים (לא־חרדים)
				53. יהודים חרדים
				54. ערבים תושבי מזרח ירושלים

שאלות דמוגרפיות

55. מאיזה גיל את/ה גר/ה בירושלים?
 א. נולדתי בעיר; ב. מהילדות (גיל 1-10); ג. כבן/בת נוער (גיל 11-18); ד. כאדם/אישה צעיר/ה (גיל 18-29); ה. כאדם/אישה מבוגר/ת (30 ומעלה).

56. באיזו שכונה אתה גר? _____ (רשימת שכונות)

57. היכן נמצא מקום העבודה? _____ (רשימת שכונות ואזורי תעסוקה/לא עובד)
 א. מערב ירושלים (שכונות ואזורים עם צביון יהודי); ב. מזרח ירושלים (שכונות ואזורים עם צביון ערבי); ג. בכל חלקי העיר; ד. לא עובד.

58. היכן נמצא מקום הלימודים שלך? _____ (רשימת שכונות ואזורי תעסוקה/לא לומד)
 א. מערב ירושלים (שכונות ואזורים עם צביון יהודי); ב. מזרח ירושלים (שכונות ואזורים עם צביון ערבי); ג. בכל חלקי העיר; ד. לא לומד.

59. ההכנסה הממוצעת (ברוטו) מכל המקורות למשק בית בישראל היום היא כ־19,000 ש"ח ברוטו (במקרה של משק בית של אדם יחיד – 12,000 ש"ח ברוטו), האם הכנסתכם המשפחתית הכוללת (של שני בני הזוג) הינה:
 א. הרבה מתחת לממוצע
 ב. מעט מתחת לממוצע
 ג. כמו הממוצע
 ד. מעט מעל הממוצע
 ה. הרבה מעל הממוצע
 ו. לא יודע/מסרב להשיב

60. גיל:

29-18	49-30	+50
-------	-------	-----

61. מגדר:

גבר	אישה	אחר	מסרב להשיב
-----	------	-----	------------

62. דת:

יהודי	מוסלמי	נוצרי-ערבי	דרוזי	לא יודע/מסרב להשיב
-------	--------	------------	-------	--------------------

63. מידת דתיות ליהודים:

חילוני	מסורתי לא כ"כ דתי	מסורתית- דתי	דתי-לאומי	דתי מאוד/ חרדי	מסרב להשיב
--------	----------------------	-----------------	-----------	-------------------	---------------

63. מידת דתיות לערבים:

לא דתי	קצת דתי	דתי	דתי מאוד	לא רלוונטי/מסרב להשיב
--------	---------	-----	----------	-----------------------

64. מצב משפחתי:

רווק	נשוי / ידוע בציבור	גרוש/פרוד/אלמן	מסרב להשיב
------	--------------------	----------------	------------

65. השכלה:

יסודית או תיכונית חלקית, ללא תעודת בגרות	תיכונית מלאה, עם תעודת בגרות (ליהודים: בוגר ישיבה קטנה לערבים: תווג'יהי)	השכלה על- תיכונית (סמינר למורים, בי"ס לסיעוד, הנדסאים וכו')	השכלה על- תיכונית תורנית (ישיבה גבוהה)	השכלה אקדמית מלאה (בוגר תואר ראשון לפחות)	תואר שני ומעלה
--	---	--	--	--	-------------------

66. ליהודים בלבד:

היכן היית ממוקם את עצמך מבחינה פוליטית?

ימין	מרכז-ימין	מרכז	מרכז-שמאל	שמאל
------	-----------	------	-----------	------

לערבים בלבד:

אני:

א. ערבי תושב ירושלים

ב. ערבי אזרח ישראל

ג. אחר (אנא ציין): -----

67. תושבי מזרח ירושלים הפלסטינים צריכים להצביע לעיריית ירושלים כדי להשפיע

על עתידם:

לא מסכים	נוטה שלא להסכים	נוטה להסכים	מסכים	מסרב להשיב
----------	-----------------	-------------	-------	------------

נספח ב: תוכנית הדגימה ושיטת הניפוח

תוכנית הדגימה נעשתה תוך חלוקת אוכלוסיית המחקר (תושבי ירושלים בגיל 18 ומעלה) ל'יחידות מחקר' על פי מספר פרמטרים משפיעים:

- ◀ **דת** – יהודים או ערבים. בקרב התושבים היהודים נעשתה הבחנה בין מגזרים (חרדי/דתי-מסורתי/חילוני), ובקרב התושבים הערבים נכללו גם תושבים נוצרים ודרוזים.
- ◀ **קבוצת גיל** – בכל קבוצות המדגם נעשתה הבחנה בין קבוצות גיל (18-29, 30-49, 50 ומעלה).
- ◀ **רמת השכלה** – בכל קבוצות המדגם נעשתה הבחנה לפי רמת השכלה (עד 12 שנות לימוד/על תיכוני לא-אקדמי/השכלה אקדמית).

יעדי הדגימה הוגדרו לפי איסוף 28-42 שאלונים תקינים בכל יחידת מחקר בהתאם לחלוקה המוצגת להלן.

יעדי הדגימה: מספר שאלונים תקינים בכל יחידת מחקר

סה"כ שאלונים תקינים	דת				רמת השכלה	קבוצת גיל
	ערבי	יהודי				
	כולל נוצרי ודרוזי	חרדי	דתי + מסורתי דתי	חילוני ומסורתי לא דתי		
168-112	42-28	42-28	42-28	42-28	עד 12 שנות לימוד	18-29
168-112	42-28	42-28	42-28	42-28	על תיכוני – לא-אקדמית	
168-112	42-28	42-28	42-28	42-28	השכלה אקדמית	
168-112	42-28	42-28	42-28	42-28	עד 12 שנות לימוד	30-49
168-112	42-28	42-28	42-28	42-28	על תיכוני – לא-אקדמית	
168-112	42-28	42-28	42-28	42-28	השכלה אקדמית	
168-112	42-28	42-28	42-28	42-28	עד 12 שנות לימוד	+50
168-112	42-28	42-28	42-28	42-28	על תיכוני – לא-אקדמית	
168-112	42-28	42-28	42-28	42-28	השכלה אקדמית	
1,512-1,008	378-252	-252 378	378-252	378-252	סה"כ שאלונים תקינים	

לצורך ניפוח הנתונים נעשתה הבחנה לפי: דת (יהודי וערבי). בקרב התושבים היהודים נעשתה הבחנה בין מגזרים (חרדי, דתי-מסורתי וחילוני), ובקרב התושבים הערבים נעשתה הבחנה בין אזרחים לתושבים שאינם בעלי אזרחות ישראלית.

בנוסף, בכל קבוצות המדגם נעשתה הבחנה בין קבוצות גיל (18-29, 30-49 ו-50 ומעלה), ולא נעשתה הבחנה בין רמות השכלה, בשל תתייצוג שהתקבל בפועל עבור רמות השכלה מסוימות.

בסך הכול הוגדרו בין 1,008 ל-1,512 שאלונים תקינים לאיסוף עבור אוכלוסיית המדגם, כך שייצגו את אוכלוסיית המחקר (המונה כ-590,000 תושבים, לפי נתוני שנת 2021).

מספר השאלונים התקינים שנאספו בפועל היה 1,471, ובהתאם לכך טעות הדגימה נאמדת בכ-2.55%, ברמת ביטחון של 95%.

ביחידות מחקר שבהן נאספו יותר שאלונים מהמתוכנן, נעשה תיקון של המשקולות במסגרת חישוב מקדמי הניפוח. לצורך התמודדות עם איסוף של מספר שאלונים קטן מהמתוכנן, נעשה קיבוץ קטגוריות של רמות ההשכלה, כפי שהוזכר לעיל.

חברי הוועד המנהל מכון ירושלים למחקרי מדיניות

דן הלפרן, יו"ר

פרופ' נאוה בן צבי

דוד ברודט

פרופ' חנוך גוטפרוינד

שי דורון

רענן דינור

ד"ר אריאל הלפרין

רות חשין

סלי מרידור

תהלה פרידמן

ד"ר נעמי פרל

גיל ריבוש

פרופ' ענת גופן

מוחמד מצרי

הרב איציק מילר

ד"ר דוד קורן, מנכ"ל המכון

מדד השכנות נבנה במטרה לאפשר מעקב רב-שנתי אחר השינויים והתהליכים המתרחשים במרקם היחסים בין הקבוצות השונות החיות בעיר. המדד נבנה בשיתוף **קרן ראסל ברי**, מתוך הבנה שבערים מגוונות והטרוגניות כמו ירושלים - איכות החיים, תחושת הביטחון, המצב הכלכלי וההתנהלות היום-יומית קשורים באופן הדוק ליכולת של הקבוצות והקהילות השונות לחיות זו לצד זו בשוויון, בהרמוניה ובשיתוף פעולה.

הממצאים המוצגים במסמך מבוססים על סקר ייעודי שנערך בחודשים מאי-יוני 2023 בקרב מדגם מייצג של האוכלוסייה הבוגרת בירושלים. ממצאים אלה מאפשרים לשרטט את נקודת המוצא של היחסים בין הקבוצות בתקופה שקדמה ל-7 באוקטובר. בקיץ 2024 ייערך סקר המשך, שיעקוב אחר השינויים שחלו בשנה החולפת ויבחן את השפעתם של אירועי המלחמה על היחסים בין הקבוצות בעיר.

ד"ר מריק שטרן הוא גאוגרף עירוני-פוליטי, בעל תואר דוקטור מהמחלקה לפוליטיקה וממשל באוניברסיטת בן גוריון ותואר שני בגאוגרפיה מהאוניברסיטה העברית. מחקריו עוסקים בגאוגרפיה פוליטית של ערים מחולקות, תוך התמקדות באופן שבו יחסי הכוח הפוליטיים מעצבים את חיי היום-יום ומייצרים היבדלות ושילוב במרחב.

ניצן פייביש הוא דוקטורנט במחלקה למדע המדינה באוניברסיטה העברית ובמכון טרומן ללימודי השלום, ועמית מחקר בתוכנית קיימה של הקרן לירושלים. בוגר תואר שני במדע המדינה מהאוניברסיטה העברית. מחקריו עוסקים באינטראקציות בין יחידים מקהילות אתניות ודתיות שונות במרחבים משותפים בערים מקוטבות.

מכון ירושלים למחקרי מדיניות הוא מכון מחקר וחשיבה המוציא מירושלים תורה חברתית, כלכלית ומרחבית בת-קיימא. המכון, שהוקם בשנת 1978, הוא הכתובת שמעצבי מדיניות פונים אליה לביור, קידום והגדרת סוגיות מרכזיות בחקר ירושלים ומדינת ישראל. מחקריו ופעילותו של המכון מסייעים למוסדות ולגופים לעצב וליישם מדיניות חדשנית ואפקטיבית. ירושלים מהווה עבור המכון מקור השראה, שדה מחקר, מעבדה ומרחב יעד להשפעה. פיתוח העיר לטובת מגוון תושביה, אהביה ומאמיניה וחיזוק מעמדה הגלובלי עומדים בראש סדר היום של המכון.